08v

УЧИТЕЛЬ

ОРҐАН РУСКОГО ТОВАРИСТВА ПЕДАҐОҐІЧНОГО

під редакцією

Володимира Шухевича.

184.

РІЧНИК ПЯТНАЙЦЯТИЙ.

Бібліотека наукового товариства імени ШЕВЧЕНКА

У ЛЬВОВІ, 1903.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарского.

ЗМІСТ.

Розправи наукові.

	сторона
Г. Маланчук. Веденє тупоумних	78
Др. Вол. Левицкий. Деякі практичні правила подільности чисел	39
Др. Вол. Левицкий. Проба девяткова	103
Іполїт Омельский. Про загикуваня і его лїченє	141
Досьвіди над сейчасовою репродукциею	193, 209
Цїль вихованя	196
Почутє чести у дитини	214
Дїточа праця і дїточі злочини	282
Н. К. Сила призвичаюваня в вихованю молодїжи	294
Досліди над улудами зору	305
Вода	325, 337
Др. Вол. Левицкий. Етер космічний	353, 369

Лєкциї, методи і уваги.

И. Лозїньский. О урядженю і веденю огорода при школї народній сїльского типу	3, 17, 33, 52, 65
Крістін Кольд (з істориї даньского шкільництва)	6
Чи освідомлятн школярів про полові справи?	24
Чим скорше, тим лїпше	25
Наука і многосторонність інтересу	28
Лєктура	29
Кілька уваг о розвиваню понять моральних	29
Біленький. Наука рускої мови в школах народних звичайних і видїловых	41, 49, 81, 97, 145, 161
Як належить розуміти і розважати деякі засади педагогічні?	46
Із шкільної гігієни	58
Народна осьвіта в Росиї	72
Лев Толстой про вихованє дітий	74
Дїточі забави Япониї	87
Наука гігієни в угорських школах народних	92
Як. Мк. Дещо про средства образованя в Росиї	106, 113

Вол. Кабаровский. Як учитель може і повинен впливати на шкільну молодїж і місцеву людність, щоби викликати замилованє до городництва, садівництва і пчільництва? 117
З житя і вихованя 129
Іван Бурчак. Нинїшний стан рисунків 132
М. Наняк. Переведенє подїлу в обємі ч. 8, на 1-ім степени . . 136
Про вихованє тїлесне 151, 167
Правила здоровля 155
В. Білецкий. З ниви нашого шкільного письменьства 169. 184, 201, 217, 243, 266, 296
Шкідливість і пожитки пилу 173
Наука ощадности в школї 177
Родинна хата і школа 199
І. Коссак. Сучасне вихованє. 226, 257, 277, 291, 374
В. Кабаровський. Який має бути обєм науки рахунків на науцї доповняючій 241
Вплив Русинів на шкільництво в краю 261
Всенародне сьвято Івана Котляревского в Полтаві 273
Вол. Кабаровский. Яких средств наукових потребує кожда школа народна низшого типу, щоби відомости з істориї і природи були преподавані поглядово і упротомнюючо та в який легкий і дешевий спосіб може бути кожда школа в ті средства заосмотрена? . 284
Над'ужитя гігієни 321
Яким способом можна заохотити молодїж до читаня книжок . . 339
Ник. Ковальчук. Дещо про писанє 358

Иньші.

Справоздане зборів філії рус. Товар. педаг. в Самборі . . . 12
Новинки 14, 159
Дитячі городи за морем 31
Загальні збори щирецкої філії руского Товар. педагогічного . . 43
Загальні збори філії грибовецкої руского Товар. педагогічного . . 47
Загальні збори філії Товар. педагогічного в Тернополи . . . 60
З руского Тов. педагогічного . 61, 95, 125, 156, 187, 222, 229, 287, 302, 378
Як. Николаєвич. Нові книжки 61
Переписка учеників 76
„Шкільна Поміч“ 77
Г. Маланчук. Провект подати першу поміч вдовам та сиротам . . 80
Стан фонду запомогового для учителїв . . 96, 191, 224, 303, 351, 368
Наука і промисл 109, 271
Всячина 111, 127, 188, 255, 268, 318
Дитячі оповідання і забавки 120
„Kunst i Skolen“ (Штука в школї) 125
Подяка 126
Як раз не на часї 139
Оповіщенє 143,207, 240, 271

Ів. Карбулицький. З дневника молодого учителя 157
Збори учителїв висших шкіл 174
Іван Гушалевич (некрольог) 175
Відозва 175, 190, 300, 315, 350, 351
Конкурси 189, 202, 223, 230
Оголошенє женьского інст. у Львові 206
Закінченє року шк. у видїл. школї ім. Шевченка у Львові . . 207
Справоздане Інститута св. о. Николая 221
Небесне Сьвітило (некрольог) 225
В справі селяньскої бурси у Львові 239
І. Коссак. Курс вакацийний в Єні 247
Нарада буковиньских учителїв 249
Народне шкільництво в Австриї 250
З руских ґімназий 251
Краєва інспектура шкільна 265
З заграничної літератури 280
З сойму 311, 329, 344, 360, 375
О. Сидір Воробкевич (некрольог) 289
Відозва Бояна 316
Віче буковиньских учителїв 299
Власними силами 301
Курс для народних учителїв з пасїчництва і городівництва . . 347
Окружна конференция 348

Справи „Учителя".

Запросини до предплати 1
Від адміністрациї 48, 64, 96, 112, 380
Примітка Редакциї 80

Вісти з Руского Товариства педагогічного і его філій, новинки, конкурси, оповіщеня, з науки, штуки і літератури, справоздання, всячина і т. п. у кождім числї.

Ч. I. Львів, 5. січня 1903. Р. XV.

Передплата: на пів року 1 зр. 60 кр., на цілий рік 3 зр.

Одно число 20 кр.

УЧИТЕЛЬ

ОРҐАН РУСКОГО ТОВ. ПЕДАҐОҐІЧНОГО.

Редакция ул. Собіщини ч. 7. Адміністрация ул. Кльоповича ч. 7.

Неопечатані реклямації безплатні.

Виходить 5. і 20. н. ст. кождого місяця.

Запросини до передплати.

З тим числом розпочинає „Руске товариство педаґоґічне“ XV. річник свого видавництва „Учитель.“

Вказувати на потребу і конечність видавництва „Учителя“ не потреба: виходять они вже з того, що у нас число руских шкіл так народних як і середних чим раз більше зростає та, що нині заходимось за основанем руского університету. — „Учитель“ постановив собі за задане подавати в своїх статях усякий рух, дотикаючий справ нашого шкільництва.

Річ ясна, що до сеї так вельми пожаданої і важної цїли дійде „Учитель“ тілько при помочи всїх сил, що беруть живу участь в руху педаґоґічно-дидактичнім і в вихованю дїтий, значить як поодиноких людий так також товариств і інституций.

Ся цїль повинна цїлому загалови Русинів горячо лежати на серцю. Проте запрошує Редакция всїх до ласкавої участи в видавництві і просить подавати їй тут вісти про всякий рух в справі руского шкільництва: о статї педаґоґічно-дидактичного змісту, о справоздання з засїдань учительских конференций, з засїдань виділів товариств дбаючих про материяльний і моральний розвій нашої молодїжи і учительского стану, о резензії учебників шкільних і тим подібних видавництв, о статї з істориї педаґоґії, про стан просьвіти закордонної України-Руси, о уваги над дїланем як самого товариства педаґоґічного так і его філій і иньших виховуючих інституций — як про бурси і пр., о уваги над видавництвом „Учитель“, о справоздання з видань педаґоґічно-дидактичних, які появляють ся не лиш на нашій, але і на чужих мовах, о оповіданя, научні статї і пр., словом про все, що підходить під цїли видавництва „Учитель“.

Руске тов. педаґоґічне просить Всїх добрих Русинів не тілько о поміч, але і о те, щоби зводили між знакомими пропаґувати

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 16902

„Учителя“ і спонукати їх до живої участи в видавництвах товариства.

Редакция сподівсь, що сей голос одинокого руского орґану педаґоґічного, що змагає до красшої будучности нашої, відобвсь ясним відгомоном о рускі серця, а она вкаже певно час і додасть доброї волї служити і в тім напрямі справі нашого народу, котрий в нинїшню пору, коли всї народи блискавкою розвивають ся і стають крїпкими та здоганяють у розвою оден одного, — такої помочи від кождого чоловіка домагаєсь, що признаєсь до свого народу.

На сім місци складає Редакция тим прилюдну подяку, що дбаючи про розвій руского шкільництва, помагали ей в видавництві „Учителя“ в минувшім роцї і просить їх о дальшу ласкаву поміч.

Так як всяке видавництво потягає за собою кошти, годі і „Учителеви“ без них обійтись; проте просить Руске товариство педаґоґічне, яко властитель сего орґану, дотеперішних Передплатників, щоби не лише самі відновили чим скорше передплату, але нехай кождий возьме на себе сей невеликий обовязок спонукати свого сусїда до зложеня передплати, а вже в однім роцї зросте число Предплатників в двоє, а дасть Біг коли тою дорогою підемо дальше, слїдуючого року буде їх в четверо більше! Тоді зможе „Учитель“ станути на висотї своєї задачі, бо спроможе ся на 3—4 числа в місяць, а тим самим подасть інтересованим такий богатий і ріжнородний материял, що они не будуть потребувати передплачувати иньших часописий змісту педаґоґічно-дидактичного. — За передплату у нас і так не тяжко: таж кожда школа мав право вставити в буджет свій певну квоту на видавництва педаґоґічні. Чи-ж не можна в сей спосіб заосмотрити кожду руску школу в орґан, що заступає ей справи?! Лише більше волї і смілости, а „Учитель“ станесь не лише гостем в декотрих школах, але конечною духовою потребою кождої рускої школи.

Проте Товариші до сьвятого діла, якого від Вас вимагає Ваше званє і руский нарід.

Скріпляйте „Учителя“ Вашими працями.

Скріпляйте „Учителя“ і материяльно, надсилаючи передплату за себе і дбаючи проте, щоби Ваші товариші ей надсилали, а виносить она річно **6** кор. — на пів року **3** кор. **20** с., а на чверть року **2** кор.

Для членів руского товариства педаґоґічного, що зложать річну вкладку (1 кор.) до кінця лютого, виносить річна передплата (неподїльна) **4** кор.

Передплату просимо надсилати до **Адміністрациї „Учителя“** Львів. ул. Кльоновича 7.

Всякі письма до **Редакциї „Учителя“, Львів ул. Собіщини ч. 7**

Будьте здорові та щасливі з Рождеством Христовим та Новим Роком!

Володимир Шухевич
редактор „Учителя“.

О уряджению і веденю шкільного огорода при школї народній сїльского типу.

[Дальше].

3. Плеканє розсади.

До найважнїйших справ доброї господарки в ярининім огородци належить вміленє доброї розсади. Найлучше удає ся розсада в добрім інспектї. Для того дуже поручає ся заложенє скринї інспектової з одним бодай вікном; широкість тої скринї має виносити 1 m. довгість 1 m. О закладаню скринь інспектових гляди в Школї Народній Ч. V. а також в вище вже наведенім книжочцї п. т. „Warzywnictwo“ написаній проф. Цесельским і Герґетом, на стор. 38. В інспектї будемо виховувати розсаду таких родів городовини, котрі треба дуже вчасно засївати отже: селєрів, помідорів, порів, цебулї, і. т. д. Також будемо в інспектї засївати насїнє тих родів городовини, котрих розсаду хочемо як найвчаснїйше на ґрунт висадити як н. пр. вчасної каляреп, капусти, салати, вчасних каляфіорів, і т. п. а також деякі однорочні цьвіти. Без інспекту треба-би о много довше чекати, заким розсада тих ростин підросте під голим небом в звичайнім розсаднику так, що буде добра до садженя.

Де нема інспекту, можна собі виховати добру розсаду в скриночках, вазонах, надбитих макітрах або пачках від цеґар, триманих в шкільних комнатах. І той спосіб плеканя розсади заслугує на увагу навіть там, де учитель має в городї інспектову скриню. Сей спосіб плекання розсади, если тілько старанно его провадить ся, має побіч своєї простоти заразом велику вартість педаґоґічну.

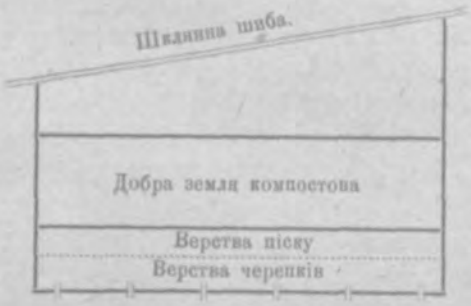

Рисунок 13.

Скринка до плеканя розсади з отворами на дні для відпливу надмірної води.

Кожда така скринка в котрій має бути плекана розсада мусить мати на днї отвори, аби надмірна вода могла витечи. На дно тої скринки треба дати верстовку черепків, або дрібних камінців, на то верстовку грубого піску а на верх верству доброї на решетї пересїяної землї компостової.

Не насипав ся землї аж до самого верху начиня, пару центиметрів вільного місця треба лишити, бо скринку таку, коли в нїй буде розсада, буде треба прикривати скляною шибою, (гляди рисунок 13).

Перед засївом насїня треба скропити землю густим ситком а потім засїяти насїнє рідонько і о скілько може рівно; засїяне насїнє присипати легко

такою самою землею компостовою, скринку прикрити скляною шибою і уставити на вікні в шкільній комнаті. Що дня треба шибу обтерти з роси, а скоро насіне посходить, треба тафлю скляну здоймити.

В тій скринці буде рости розсада аж поки ростинки не подістають по два листки (очевидно кромі прозябців коли то суть ростинки двопрозябцеві). Тогди треба ту розсаду пересадити до иньшої скринки трохи рідше (так званє пікованє розсади), ту она підросте і відтак треба ѣї призвичаювати поволи до отвертого воздуха через відхиленє вікна в часі красної погоди.

До виплеканя розсади твердших ростин, котрим не шкодять малі приморозки, або на котрих вчасним засадженю нам не залежить вистарчить заложенє звичайного розсадника на ґрунті і під отвертим небом. В шкільнім огородци треба мати і такий розсадник. На планї видимо такий розсадник заложений на полудневій рабатї окружній під числом 79 і 80. На тім розсаднику будемо робити всї пізнїйші засїви, котрі вже і під голим небом добре удають ся.

Щоби розсада на такім розсаднику добре і скоро росла треба землю з разу поки насіне не посходить мірно отїпнути а при тім все розсадник мірно підливати, щоби ростинки не терпіли від посухи. В розсаднику засївати насіне рядками. Коли насіне посходить і троха підросте, треба ті ростинки ще раз на иньшім місци розсадника вже троха рідше розсадити (від того назва „розсадник"). Чинність та називає ся в огородництві „пікованєм". Пікованє розсади есть роботою безусловно конечною, если хочемо мати сильну і добру розсаду до садженя на градках. О пікованю і садженю розсади гляди в книжочцї Herget-Ciesielski Warzywnictwo стор. 45—52. На планї нашого огородця містить ся під ч. 79 розсадник перший то есть до вихованя ростинок з насіня; під ч. 80 есть місце призначене до плеканя розсади пікованої.

Не засїває ся до інспекту або розсадників тілько впрост на стале місце сїє ся насіне таких ростин, котрі пересадженя не зносять як н. пр. горох, фасоля, шпінат, морков і петрушка. Насіне засїяне на грядцї рядами прикриває ся граблями засипаючи рівцї землею. При засївї широкометнім, котрого то однак способу треба в шкільних огородах як найбільше уникати, прикриває ся насіне також граблями через насїкане землї раз по при раз. В землях легких треба ще по прикритю насіня землю утовчи дошкою або звалувати особливо если там посїяло ся насіне, котре дуже поволи сходить (н. пр. морков). Коли насіне посходило а видимо, що посїяне було густо, треба ростинки попорювати. Час засіву залежить від пори, коли хочемо ту ростину збирати, н. пр. салату, редьковку, шпінат, горошок і т. н. сїємо в рїжних порах року.

4. Висадки і насінники.

Від доброго насіня залежить дуже много дохід з города. Для поученя о способах випродукованя доброго насіня будемо годувати в шкільнім огородци висадки бураків, моркви, цибулї і капусти, а також будемо збирати насіне з ростин однорічних як огірків, салати, фасолї і т. д. (Висадки ростин двоплїтних як бураків, моркви, петрушки, капусти містять ся в шкільнім огородци на 4 рогах рабат окружних в місцях означених на планї числами 69, 70, 71. і 72).

На висадки вибирає ся що найкращі і найздоровші окази ростин, а при тім уважає ся, щоби ті окази мали всї характеристичні цїхи даної відміни, н. пр. египетскі бураки мають бути плоскі, нантейска морков має бути цилїндрична і при кінци остро стята. Висадки одного і того самого рода треба садити від себе далеко, щоби насїне не кризувало ся (не зводило ся). Найлучше для того садити тілько по одній відмінї кождого року (н. пр. тілько одна сорта бураків, моркви, і т. д). Насїне збирати тілько з найдороднїйших овочів і як найдороднїйші зерна. Ростини дволїтні призначені на висадки, як морков, петрушку, селєри, бураки, цибулю, капусту і т. п. треба старанно перезимувати. При тій нагоді поучить ся дїти о купнї насїня городнини: треба мати ґаранцию, що насїне есть дїйстно тої сорти, якої жадає ся, що насїне добре сходить, отже насїне де будь не купувати; показати дїтям як ся робить пробу кільченя, щоби переконати ся чи насїне добре сходить. Пробу таку зробити засїявши насїне де між вогке трачине або між два вогкі платки грубого сукна уставлені на теплім місци. (Гляди Herget-Ciesielski стор. 2).

5. Вода і підливанє ростин.

В ярининім городї без води годї обійти ся. Коли на дворі тепло але сухо, можна буде через підливанє ростини в городї так підогнати, що они о яких 2 тиждні переженуть своїх ровесниць, котрих не підливало ся. Доброю до підливання есть тілько вода мягка отже з ставу або потоків. Дуже доброю есть дощівка, налапана з дахів будинків. До переховання дощівки треба приладити собі бочки. Вода жерелляна мусить перше в бочках вистояти ся і огрїти ся. В городї шкільнім повинно стояти кілька бочок наповнених водою, щоби все була під руками.

Підливає ся ростини не за часто але за то ґрунтовно; на кождий метер квадратовий треба дати коновку води. В лїтї підливати з вечера, на весні і в осени лїпше підливати ранками. Розсаду в розсаднику підливати ситком, ростини посаджені на кватирах підливати руркою. Коли би наслїдком підливання земля заскарупіла, треба зрушати еї мотичкою. Против заскорупленя землї найлучшим способом, щоби земля не заскоруплювала ся есть вистелити грядки дрібним перележаним обірником. Під такою вистїлкою тримає ся земля все пухкою і так скоро не висихає.

6. Осушенє города.

Там де огород есть за вогкий треба его конче осушити. Коли вода зашкірна знаходить ся за близько під верхом і корені ростин в тій стоячій воді вимакають, треба ту воду через осушенє відпровадити. О осушеню городів гляди Herget і Ciesielski на стор. 20.

7. Компост.

Найлучшим а заразом найдешевшим навозом до огородів есть компост. Компостова купа есть скарбоною огородника. Треба отже в кождім шкільнім огородї заложити і старанно провадити компостову купу як то описано в уступі 3. роздїлу II. Школи народної Ч. V. а також в книжцї Herget-Ciesielski стор. 20.

8. Збір і перехованє городнини.

Збір городнини тягне ся через цїлий рік почавши від весни а скінчивши на зборі тих ростин, котрі ховає ся на зиму. На зиму можна лишати декотрі роди городнини такой на грядцї прикриваючи ѥї сухим листем н. пр. морков, петрушку, пастернак.

Можна зимувати городнину в пивницах і кінцях, а можна ѥї також переховати в глубоких скринях, як салату, або в долах як н. пр. капусту, каляфіори. Накриває ся такі скринї і доли дошками а ті прикриває ся ще листем або мервою.

Суть ще і такі роди городнини, котрі зимують на ґрунтї без всякого накритя як н. пр. салата зимова, армуж, шпінат і капуста бруксельска.

До штучного переховання городнини треба вибирати як найпізнїйше і як найздоровші окази. В зимі треба пивницї, скринї, доли і т. п. місця, в котрих ховаємо городнину, в дни погідні провітрувати.

9. Шкідники городнини.

В городах але обгороджених робить великі шкоди заяць особливо в зимі і на весні.

Найбільшим шкідником особливо для ярин кореневих суть миши. Треба їх губити фосфоровими пїгулками або морквою затроєною аршеником.

Коли копає ся грядки, треба старанно вигублювати борозняки. Коли ростини вянуть без явної причини, тогди треба пошукати при корени тих ростин за борозняком. Особливо радо пересиджують борозняки при коренях салати і суниць. На розсадї ростин хрестоцвітних появляє ся часто мушка. Щоби ѥї до розсадників недопустити, треба ті розсадники правильно скроплювати водою, щоби були все вогкі.

Земледухи губить ся через закопане вазонків так, щоби беріг вазонка був всаджений не рівно з землею але троха глубше; они впадають до тих вазонків.

Мшицї видушувати пальцями, а гусениці і слимаки також збирати руками і палити.

Суть ще такі шкідники, котрі ушкоджують тілько якийсь один рід городнини. О тих шкідниках і о способах їх гублення знайде читатель подібні пояснення в підручнику Choroby roślin Frank i Soraner, котрого докладний титул і ціна суть подані при кінци сеї розвідки в спискї літератури огородничої.

Дальше буде.

Крістін Кольд.

Листок з істориї данського шкільництва.

Задивлені на культуру великих народів, завчасу і легко познакомлюємо ся з їй добичами в обсягу науки і житя. Під зглядом теориї виховання небагато навіть відбігаємо від Заходу, ба й борзо наслїдуємо его, хоч тут

придалобн ся дещо повздержности бож не конечне все для нас буде відповідне лиш тому, що вийшло з Нїмеччини або Франції. Приглядаючись засадам виховання, які у нас у всіляких верстов та кружків вкорінили ся, вельми маленько надибуємо у них саме своїх питомих елєментів; навряд мало що не всюди відбивають ся нераз найсуперечнїйші чужі теорії і то еще звичайно поверховно лиш наслїдувані. Наслїдувати та ще й лиш поверха може й легко, багато тяжше переймитись даною ідеєю і уміло пристосовити ї до потреб оточеня. Щаслив завсїгди сей, якому удасть ся довершити свого в якій небудь области, але сто раз щасливший, хто зможе вчинити щось справдї нового в области виховання.

До таких „щасливих" належать Крістін Кольд, якого память недавно обходили в Данії. Про се, хто то такий був сей Кольд дискретно мовчать енцикльопедії; а прецїж се один з найбільших педагогів минулого столїтя. Коли доселї поза границями Данії, особливо в Нїмеччинї мало що чути про нього, виходить звідси, що Кольд завсїгди уникав розголосу, мало писав, лиш дїлав, виковував, і сотворив тип школи, що не відповідає найвишним духовим аспірациям Нїмцїв, з якою однак буде мусїло числитись і то поважно будуче шкільництво усїх країв. Заслуги Кольда зазначили ся в тім напрямі, яким напятновані майже всї суспільні стремлїня наших часів, себ-то здемократизованє культурних здобутків через се, що робить ся їх приступними як найширшим кругам.

Родив ся 1816 р. в маленькім місточку на Фіонії. Виховували его строгий батько, швець по ремеслу, що вічно відказував на нього, що не шанує одїжи, — і мати, жінка розсудна і інтелїґентна, що намагалась збудити в ньому замилуванє до чогось красшого, оповідаючи ему перечитані заїи і повісти. В школї належав до найприлїжнїйших, але у вільних хвилях часто уникав ровесників, а шукав навряд товариства старших, від яких міг почути оповідання з давних часів. Слухав тих оповідань з піетизмом і в ньому раз до разу розвивала ся чим раз більша почесть для героїв скандинавских заї. Хлопчина незаможний в недовзї мусїв опустити школу, бо вже в 13 роцї житя, а мав навчитись батьківського ремесла; однак его нетерпеливий батько вже другої днини усумнїв ся про его здібність до якого „порідного занятя". Вже тодї ум Крістіна не міг наломити ся до тїсної рутини, хоч сам не вмів собі сказати, чого бажав та до чого стремів. Мати порозуміла его і висказуючи може давні свої надії осудила, що, „коли невдатний до нїчого, то нехай буде учителем". Так тринайцятьлїтний хлопець дістав ся до сїльскої школи, де мав перепитувати учеників з завданих лекцій і декого вибити, як потрібно. Неодин з его учеників був старший, а багато було сильнїйших; здавало би ся, що Крістін не дасть ради, а однак проба удала ся як найкраще, бо навчав в сїй школї пять лїт. Слїдуюча анекдота найкраще подасть нам педагогічні кваліфікації сего молодого учителя. Видячи здивованє своїх учеників, як ввійшов до класи, мав так до них промовити: „Ви старші і в борбі легко змогли би мене, але я не хочу вас бити і думаю, що і ви мене не вибєте, бо пересьвідчите ся незабаром, що я вмію дещо, а прецїж хочете дечого навчитись від мене!"

В 19 роцї житя дістав ся до учительскої семинарії, що мало ему забезпечити красшу карієру. Тут якось не вмів собі дати ради анї зжити ся з товаришами; не потрафив нагнути ся до тогочасних викладів, не розумів звязи їх з житєм. Тут одначе настав важний зворот в его житю: зійшов ся

з одним пастором, який мав на нього великий вплив тим, що розбудив в ньому релігійну ревність і вказав як ціль життя впливати на ближніх. З молодечим жаром переймив ся сею засадою і остав ся їй вірним на завсігди ба вчинив її кличем цілої своєї діяльности. Вже инъшим оком глядів на науку і на товаришів, а хоч окруженє не завсігди розуміло его як слід, науки в школї переходив з хісном. Що почав пастор, того по скінченю семинарії доповнили книжки. Особливе запалив ся Кольд до історичних повістий Інґемана і вже тепер бачив виразнійші зачерки своєї будучої роботи: в імя правд Божих для будучности Данії. Наперед став домашним учителем, але вже тут зазначував ся его вплив на ширше окруженє. Розуміє ся, що читанє Біблії і історичних повістий не могло достатчити Кольдови инших педаґоґічних відомостий; не набрав їх і в семинарії, де відносини були не найкращі. Се були часи, коли і в Данії узнавали в школах переважно науку на память, яку еще попихало ся всїлякими карами. Кольд виказує тут дивну інтуіцию: до научанє вводить форму оповіданя і розмова з ученниками, обходить ся без загально зненавиджених підручників і цїлковито закидає тїлесні кари. Се скок величезний і він ставить Кольда на тім становищи, на якім сегодня по кількадесяти роках педаґоґи не завсігди уміють витрівати.

Сї стремлїня в обсягу зміни методики в школах не сподобали ся сьогочасним даньским властям, тож мимо сповнених умов, іспитів і забігів Кольд не одержав в школї місця.

Хотїв учити приватно, але публика его не розуміла, особливож, що наука у нього не давала инших „прерогатив“. І так відпихнутий питомою суспільностию, для якої виключно жити бажав, немаючи инших средств до життя, приймає службу аж одного місіонаря, що їхав в Азию. Розходило ся ему певно о забезпечене хлїба, але і тягнула его охота побачити чужі краї та оглянути місця, в яких жив та дїлав Спаситель. На сім волокитстві минуло кілька лїт, найдовше перебував в Смирні, де взав ся до переплету книжок і зарабляв гроша доволї. Та туга за рідним краєм принесволила его вернути ся. До Трисету приїхав а звідси вже пішки іде до Данії, де трафив як раз на воєнну горячку (1848 р.). Вступив до війська а по скінченій кампанії знов загрівав ся до праці для своїх.

Маючи призбираних ощадністю кількасот талярів, задумує Кольд тепер заложити школу. Розуміє ся, ся сума за мала, тож шибає собою по всїм усюдам, всюди пукає о поміч, де лиш надіє ся, що люди розуміють, що то таке народні потреби. Як раз під сю хвалю Ґрундтвіґ пропаґував закладанє висших народних шкіл, яко средства, що мав піддержувати народного духа; від нього то дістав Кольд запомогу і маючи щось коло півтора тисяча талярів приступив до ставленя шкільного будинку в Рісліґе; збудував его буквально сам, власноручно, що тревало довго, але скромненька сума цілковито вистарчила. Чимало мав прикростий бо загально вважали его люди „Фантастом без пляну“ і не ворожили успіхів. Сам Кольд скромний, як звичайно висші уми, не був певний поводженя, але працював дальше і витревало. В падолистї 1851 р. школу отворили і відразу зголосило ся до неї 15 кандидатів в віці 12–25 лїт.

Всї ученики за невеликою оплатою мешкали і харчували ся у Кольда і він займив не тільки їх научанєм але обіймив і цїлий напрям виховани. Ґаздувала ему мати, а як опісля оженив ся, дружина. Сей пріпцип родинного життя, введено як новість у взірцевих школах в Шедаль і в Рош, вже пятьде-

сять лїт тому назад, вважалась Кольдом як педагогічна потреба; тількиж він бажав єго привоювати і до хлопських дітей. Наука трівала тільки в зимі, щоби могли нею хіснуватись найширші маси населення, що в лїтї мусять працювати в поли. Виклади були свобідні, нїяких іспитів ні сьвідоцтв; виключено також так звані фахові предмети. Плян так Кольдом понятої школи обіймав: 1) пізнане на підставі христіяньских основ тих обовязків, що підносять і усовершують чоловіка; 2) добре знане рідної мови і істориї, і 3) представлене потреб краю (в нас се називалось би намовою до бунтів), щоби з сих учеників витворити пожиточних горожан. Такі засади голосив і Ґрундтвіґ, але він був лише теоретиком, що вмів загрівати до своїх писаних помислів. Аж Кольд потрафив з грубих начерків вирізьбити сї нові способи научаня, що в практиці мали майже чудотворні наслїдки. Се був справдї вроджений педагог і сотворив інтуіційно нову методу, що до сегодня заховала своє значіне.

Щоби сю велику заслугу Кольда ще лїпше оцїнити, треба звернути увагу на се, що під сю хвилю шкільництво храмало всюди а особливо в Данії, а наука основувалась на „кованю“. В правдї в середній Европі відзивали ся поважні противні голоси і робились проби до лїпшого, але се було лиш продовжене попередних педагогічних здобутків, наче приворовлюване давних садок до умов хвилї, тут було нераз лекше снувати дальшу низку через розвиване педагогічних помислів в практиці. В иньших умовах образував ся Кольд і дїлав: чудесні скандинавські заги розвили в ньому бажане дїла і запізнали з духом народу; повісти Інґемана скріпили любов до рідної землї; в релїґійнім чустві найшов товчок дїлати для других; подорож позбавила єго можливо звичаєвих упереджень. Не читаючи педагогічних письм, без знаня психольогії, сей самоук показує ся найлїпшим психольогом і спосібним педагогом, цїляє до умів простаків, і підносить їх до безконечно вищого поземy, витворює з них неначе найкращих горожан краю.

Кольдова школа не відразу одержала скінчений вид, але всеж ще за єго житя. Довів сї сам до стану цьвітучого, мав вже в нїй більш сотки учеників, а тим заохотив і других до закладаня подібних шкіл. Нині є в Данії таких шкіл 80, деякі призначені для жінок. Приймають до них учеників від 18-того року житя. Там кождий до 14 того року переходить примусово школу елементарну, до вищої народної школи отже вступають лиш сї, що бажають наукн з виключенєм практичних цїлий.

Тож часто можна здибати учеників, що вступають до такої школи чи до такого людового університету, хоч мають дипльоми університетскі і степень кандидата. Теперішні міністри просьвіти і рільництва суть також питомцями таких шкіл. Розумів ся і обем наук підніс ся: долучено всесьвітну історию, науки природи, цивільне право, виклад данської конституциї, математику і т. п. До самої смерти працював Кольд над усовершенєм своєї школи. Уряджував також з'їзди учителїв сих шкіл, бажаючи сим робом вчинити з них поважну і вплывову інституцию. І осягнув цїль. Правительство узнало їх пожиточними і визначило рїжні підмоги. В прочім всї сї школи суть приватні і кожда з них під певними умовами може підмогами правительства хіснуватись.

Кольд написав невеличку книжочку, і присьвятив її вищим народним школам („Folkshöjskoler“). Вона переповнена може нераз містично вираженими але високо благородними гадками сего великого педагога. Про свою школу пише він між иньшим: „В Rödding“ (перша школа, заложена Ґрундтвіґом)

вправляють до борби з Німцями, в Hindholm до борби між хлопами а панами; а у мене ученики мають учити ся борби на смерть і житє в чоловічій груди".

Тож справедливо обходжено великим народним святом пятьдесятлїтний ювилей єствованя висшої народної школи в Ryslinge, бо справді цїлий народ мав із неї хосен. Коли розвій даньских товариств, що обіймають цїлу продуктивну дїяльність сего краю, викликує сегодня загальний подив, то треба тямити, що се вперше рядї висьїд сих нїби-університетских народних шкіл.

Кольд помер в 1870 р. і его справедливо вважають одним з найкращих Данів минулого столїтя. Він зарівно і один з найчільнїйших педагогів свого часу, а его заслуги як педагога аж тодї дадуть ся оцїнити як сьлїд, коли поза границї Данії перейде докладна відомість про сї его школи. Тодї шкільництво усїх країв привласнїть собі неодну ідею, що в них вилекалась, а почата Кольдом, тим „Фільозофом з Dalun", як его тут ещ за житя називали загально.

(в. д. г).

Дещо про рух та тїлеснї вправи.

Всякі рухи нашого тїла відбувають ся в суставах. Суставом називаємо полученє двох або більше костий за помочию так званої суставної торбинки і вязів. Чинними знарядами руху суть мязи, пасивними кости. Під впливом нашої волї і инших чинників мязи можуть корчити ся, т. є. можуть скорчуватись або продовжатись. Як мяз корчить ся, тодї оба его кінцї зближають ся до себе, через що сам мяз грубїє, а що его кождий конець приросший до двох або й більше костий стегном, отже і кости сї зближають ся до себе, що вельми легко можна справдити, згинаючи пр. руку в лїктевім суставі.

Конечною умовою працї мязів є безнастанний приплив сьвїжої крови до его тканок, яка засилює їх кислородом, захопленим легкими з воздуха. Мязи, працюючи, зуживають кисень а віддають крови вугляну кислоту, яка опісля легкими видихуєсь. Сила мяза збільшуєсь пропорционально до працї, причім збільшуєсь і его обєм, однак працю мязи можна довести лиш до якоїсь границї, яку, наколиб переступило ся, ослабило би ся мяз. Колиж силою волї приневолимо змучений мяз до дальшої працї, то доводимо наш орґанїзм до розпаду, бо мязи в сих умовах зуживають свою білковину, чи, сказавши, самі себе травлять.

Мязова праця, викликана умно на основах анатомії, фізіольоґії і ґіґієни вміру та оглядно, особливож, коли розходить ся о дїти, підносить загальне відживленє, і зріст кістяка, користно впливає на всї внутрішні орґани і нервову систему. Працї мязів не треба ніколи відбувати після умового умученя, бо до змученя нервів додаємо ще змученє мязів, а хісна не маємо навряд нїякого.

Мязи і нервові осередки суть способні до образованя, до розвитку завдяки систематичним вправам, єю їх питомовність старались люди використати від давна, збираючи сї вправи в певну систему, що дала почин ґімнастицї вже 800 перед Христом. Особливо Греки пильнували сього, щоби образованє умовних сил не відбувало ся коштом здоровля і фізичного розвою тїла;

воннж бо добре тямили, що притолочуване хлопця надмірною умовою працею веде до прямо противних висліґів, т. є. до ослабленя умових спосібностий.

Тїлесні вправи починались у них з семим роком житя і трівали до вісїмнацятого включно, а доглядали їх ґімнастики, докладно обізнані з предметом і лїкарі.

У Римлян стояла ґімнастика далеко низше; вона мала головно утїлїтарні цїли, молодїж вправлялась разом з жовнярами і ґладіаторами, з якими не хотїла товаришувати. Головним предметом ґімнастики були довгі марші і борбництво, а благороднїйша молодїж усувалась від сього. В середних віках появились лицарскі ігрища, що мали метою виробленє сили, зручности і витревалости. З кінцем 16 віку в ґімнастицї починаєсь застій, хоч численні писателї як пр. Рабле, Монтень, Руссо, Пестальоцці і н. накликують молодїж до тїлесних вправ. Найбільший вплив на розвій ґімнастики в Нїмеччинї мав Фрідріх Людвіґ Ян (род. 1778), майже загально вважають его творцем „національної нїмецкої ґімнастики", хоч властиво се імя справедливо належить ся Ґутс-Мутсови (род. 1759). Системи нїмецка Яна і шведска Гінґа принялись і в нас.

Ян думав, що чим вправа трудніїша і більше помотана, тим більше розвивав фізичної сили, задля тогож, впровадив велику скількість приборів великих розмірів (як поруче, дручок, орчик і т. н.) через що ґімнастика багато втратила, бо стала радше акробатичною штукою, недоступною просто для молодїжи. Проти сеї системи, що надто мучила і висилювала мязи протестували такі люде як Вірхов, Лянґенбек, Лесгафт. Всяка ґімнастична вправа лиш тодї може бути користною для орґанїзму, коли відповідає силам сего, що вправляє ся, і коли до виконаня сеї вправи не потрібно аж чийоїсь помочи, — наколи до тої вправи доходить ся постепенно запомочию найпростїйших вправ, що не викликують нїяких трудностий, щоб їх виконати, — коли ми пересьвідчуємось, що ся вправа пешкідлива, ба й можемо ствердити напротив хосенний її вплив на молодий устрій, — наконець, коли ся вправа веде до ясно з гори означеної мети. Під сим зглядом метода Яна зовсїм не видержує критики.

Найбільш заслуженою славою і признанєм тїшить ся система шведскої ґімнастики, якої батьком є Генрик Петро Лінґ (род. 1776).

Всї вправи шведскої ґімнастики дадуть ся подїлити на три ґрупи, вправи свобідних рухів, вправи на прикладах і вправи з опором. Перші складають ся з рухів голови, туловища, кінчин, маршів, біганя, скаканя, плаваня і борбництва, в слїдуючій ґрупі вчать ся скакати через линву, коня, дручок, вилазити і спускати ся по скісно завішеній линві, вилазити по шнуровій драбинї, удержувати рівновагу на малій просторони і т. н. Вправи з опором мають на цїли довершуване рухів з більшою певностию і силою, як також призвичаєнє тих, що ґімнастикують ся, до взаїмної помочи. Вправи з тягарками в шкільній ґімнастицї виключені а то тому, бо досьвід навчив, що найслабші школярі вибирають найтяжші тягарки і через се безпотрібно хляють. В шкільній ґімнастицї уживанє приладів відбуває ся вельми осторожно і постепенно. Дитина до 8 лїт бере участь лишень в ґімнастичних іграх, аж від осьмого року починає ся властива ґімнастика а вправи з чіпанєм ся руками аж від 10 року житя. Лекция ґімнастики для учеників до 14 лїт тріває коло 40 хвиль, для дорослих 50 хвиль, вчисляючи в те і відпочинки. Шведи притім звертають пильно увагу на поставу сего, що ґімнастикує ся, на правильне відиханє, на степенованє вправ, на одїж, на чистоту салї та воздуха. Фізичне вихованє дітий у Швециї — стоїть незвичайно високо.

Всїх дїтий, що ходять до школи, оглядає лїкар і видає осуд що до роду гімнастичних занять; дїлить їх на групи, вибирає до кождої дїтий відповідно сильних та розвитих а на случай потреби припоручає лїчничу або ортопедичну гімнастику. Гімнастику вважаюль там як осібний предмет, якому в розкладї шкільнім призначують осібні ранїшні години, а нїколи не відбуваєсь гімнастики в часї павзи, щоби не тамувати дїтям свобідного руху на свїжому воздусї а відтак і тому, що гімнастика, як досьвід учить, зовсїм не є відпочинком, але як всякий иньший предмет вимагає вібрання уваги і зужитя енергії.

Наші дїти уживають руху серед товпи людий в порохах та спецї, а гімнастику мають звичайно аж по всїх шкільних годинах дня. Прогульки за місто мають військовий характер, надто вяжуть тай мучать. Вже давнїйше школи красше розуміли своє завданє. Фізичне виховане повинно багато випереджувати початки властивої науки. Вже 4—5 лїтних дїтий можна заохочувати до всїляких рухливих ігор на свїжому воздусї. Коло осьмого року абсолютно треба переплїтати умові занятя гімнастикою з іграми на свїжому воздусї (окрім крокета, яко вельми негігієнічної гри). Ті ігри і вправи повинні відбиватись в відповіднім огороді і під оком спеціяліста. В школї, де так легко о умове перетяженє, гімнастика просто конечна вже хочби яко средство охоронне проти всїляким хоробам.

Щоби з гімнастики був правдивий хосен для школярів, треба передовсїм зменчити число годин науки. Хлопець до 18 лїт не повинен довше сидїти в клясї денно як $4^1/_2$ години, а дома учити ся найдовше 2 годині а спати найменше 10 годин. У нас нема бесїди не то о раціональній гімнастицї але навіть о проходї.

Їзда на ровері через се, що треба горбити ся та що виробляєсь свого рода пристрасть до сеї розривки але впливає загалом на цїлий організм. Плаванє се найздоровша і найгігієнічнїйша розривка, яку добреби управляти і в зимі у відповідно устроєних басенах. Гребаня веслами, хованка, прогулька, тому що на свїжому воздусї, загалом розривки добрі і користні.

Фехтунок добрий також, о скільки відповідає вимогам гімнастики.

Танцї впливають на здоровле вельми некорисно: танцює ся звичайно пізно вечером, через що вкорочує ся час потрібний молодїжи до супочинку тай сну; молодїж мусить перебувати кілька годин в душній атмосферї переповненій порохами. Взагалї ся розривка лиш ослаблює, мучить та витручує з рівноваги. Суд про те, як танець дїлає на ум і вдачу молодих індивідуїв полишаємо педагогам

(в. д. г.)

Справоздане

з загальних зборів філії руского Товариства педагогічного в Самборі, які відбули ся дня 21. грудня 1902.

Збори відкрив предсїдатель товариства промовою, в котрій завязнув цїль товариства, та здав коротко справу з дїяльности філії.

По відчитаню справоздань через секретаря та скарбника провірила вибрана комісия рахунки, почім збори удїлили абсолюторию уступаючому виділови.

З порядку мали наступити відчити п-а Ковалева, директора з Борислава, на тему: „Наука фізики в школах народних, посполитих і виділових“ з демонастрациями і п. Томашка, учителя з Билич, на тему: „Наука викладової мови на 2. степени школи одноклясової“.

З огляду, що обширний відчит п. Ковалева забрав час вище 3. годин, відложено другий відчит до слїдуючого засідання.

Відчит п. Ковалева, переплїтаний досьвідами, мимо довгого часу не справив утоми а сильно вязнив всїх увагу.

З огляду на вагу его для шкільництва народного, ним появить ся осібною відбиткою, за котру сподїваємось будуть учителї вдячні п. Ковалеви, скажемо дещо обширнїйше, аби звернути на сю працю увагу ширшого круга. Дотепер чули ми відчити п. Ковалела оброблені по майстерски, читали его новелї, а тепер пізнали его з боку вправного педагога, що обдумує легкі способи присвоєня ученикам материял науковий і звернєня їх уваги на поле промислу. Коли сказали-б ми, ось п. прелєґент вивязав кисень, водень, ґаз болотний, громовину, оцет, креозот і т. п., кликнули-б шановні читачі на нас — що се дивного?! Однак мусимо взяти сю річ з иньшого боку.

Всї прилади, які привіз шановний прелєґент з собою, становили купку рурок склянних, яких 1 kg. стоїть 2 К., — три капшуки, заосмотрені руркамн в цїнї 60. с,, — фляшку Вульфа 60. с., лямпку спіритусову, кислоту сїрчану, кусник вугля, трошки трачини, вугля каминного, дроту, металеву мищинку і кусничок мила. Ось вся знадоба, що стояти могля 8 К.

Тепер знов думаю, що шановні читачі кликнуть, як можна такими прладами демонструвати, як можна випроваджувати ґази, громовину, дестиляцию? І присутні, коли їм п. прелєґент представив вичислені прилади, споглядали з недовірєм; але п. прелєґент привіз з собою ще один прилад і то дуже цїнний, що більше стоїть, чим цїна неодних штучних приладів, не раз герметично позамиканих, — привіз знане предмету, підручників шкільних, практичне приготовленє кождої річи, та досьвід, видко набутий не приготованєм до відчиту, але довшим часом...

Запалив лямпку спіритусову, вложив до фляшини з бензиною дві рурки в цїли прибільшеня жару, та перед очима зрітелїв став з рурок майструвати прилади. З одної рурки, перерізаної пильничком, якого уживають до остреня цилок, зладив кілька рурок. Рурки розтопив над поломінню, та видував один прилад по другім. В сей спосіб змайстрував потрібні прилади фізикальні, ріжно позагинані рурки до дестиляциї і т. др.

Ось початок лекциї топленя скла, продукциї виробів з него, елястичности.

По такім вступі вивязав в фляшцї Вульска водень, запалив его, показав т. зв. гармонїйку, се є оказ, що коли закладаємо рурки ріжного об'єму на поломінь воденю, повстають тони. Решту воденю зібрав до капшука. В кольбці, перед хвилею зладженій, вивязав кисень, зібрав до капшука і почав ним досьвіди. Силу его показав нетілько на дереві, але також на дротї, опертім на вугли. Дріт під впливом кисеню топив ся і розприскував ся в прекрасні зьвізди. Опісля получив оба капшуки руркою і змішав ґази. В сей спосіб одержав ґаз вибуховий. Розробив в металевій мисочцї троха мила, напустив там змішаного ґазу і одержав громовину о силї від вистрілу капалі аж до більшого гуку як з стрільби. Демонстрацию поперав виклад, приневолюваня до спостережень і відклик на уступи в книжках і підручник школи видїлової.

В приладах, зладжених з рурок, перевів опісля суху дестиляцию з трачина, одержав оцет, деготь, креозот і деревний спіритус. Передестилював одержаний продукт і виказув з кілько кг. дерева можна дану скількість продуктів одержати. Перевів опіля суху дестиляцию вугля камінного, одержав другі продукти, з котрих днесь одержують анілїнові фарби.

Ось експерименти, які ш. прелєґент при помочи так дешевих приладів представив. Не всї они і на всї не стало часу. В сей спосіб ведена наука в школї народній і видїловій, о котрі нам тут розходить ся, може принести правдивий успіх і звернути дійстно увагу молодежи на поле практики а п. учителї скористати зможуть з досьвіду п. Ковалева і такими приладами оживити науку. Показав він, що не конче цїлої шафи приладів, аби переводити такі досьвіди, але до сего треба очитаня, горячого бажаня оживленя науки і працї в веденю досьвідів довгими вечерами, а молодїж в мить пійме, що і она моглаби оцет, соли та дещо другого вирабляти. Цїкаві ми були, як відносить ся молодїж в єго школї до сеї науки і довідались, що має много малих асистентів, що купують собі рурки і наслїдують учителя.

Аби дати спроможність ширшим кругам учителїв зазнайомити ся з тим дешевим способом веденя досьвідів в школах, упросили ми п. Ковалева, щоби підчит сей з рисунками зладив для нашої Філії а та постараєсь о видане і розширене.

Сподїваємось, що п. прелєґент і дальшу часть лєкциї з електрики представить на приладах в примітивний спосіб зладжених.

По відчитї задля спізненої пори наступив лишень вибір нового видїлу, до котрого війшли яко предсїдатель п. Т. Біленький, секретар п. Т. Котович і скарбник п. М. Ортиньский. Прочі члени видїлу остали з малою зміною.

В Самборі 23. грудня 1902

Новинки.

„Товариш“, ілюстрований календар на рік 1903, річник П. (Чч. 272 і 273 видавництва товариства „Просьвіта“.) 8°, сторін 236 + інсерати. Цїна 1 К.

Правдиву прислугу для нашого народа вчинило товариство „Просьвіта“, видаючи своїм коштом та заходом отсю книжку, якої вже перший річник з тамтого року здобув собі признане найлучшого з усіх виданих у нас календарів. Хто зважить, яку важну задачу має сповняти календар зглядом грамотної людини всякого стану, мусить признати, що видавник такої книжки піднимаєть ся дуже важкого труду. Се не роман, анї збірка віршів або оповідань, які по причитаню складаєть ся звичайно на полицю, щоб більше їх до руки не взяти. Ся книжка має подати щось більше, як приємну лектуру на кілька годин. Своїм змістом так вяжеть ся она з житем у всяких єго умовах, що треба єї читати цїлий рік. А потребує єї читати всякий, кому азбука не чужа, тому й розходить ся она в найширші круги суспільности тисячами примірників.

І отсю книжку зладжувано у нас доси звичайно в сей спосіб, що передруковувало ся з незначними змінами календарску часть з першого лїпшого старого календаря, подано два три пусті віршики та оповіданя, для ока де кілька стеоротипних інформаций і календар готовий. Так водило ся у нас до недавна. Доперва видавник „Товариша“ зірвав з шабльоном і показав, як властиво повинно ся робити календар, щоб осягнути свою цїль. Уклад, добір змісту, єго актуальність,

а передовсім популярність викладу навіть научного матеріялу роблять „Товариша“ книжкою наскрізь оригінальною і від початку до кінця цікавою. А вартість її тим більша, що не кінчить ся з кінцем року. „Товариша“ можна читати і по десяти літах з однакою користю Все він лишить ся практичним і догідним підручником ріжнородного знання.

Зміст „Товариша“ за 1903 р. на уступає в нічім цікавістю першому річникови, зате богатством значно перевисшає! Многі практичні та загальні поради і замітки можуть придати ся навіть найінтеліґентнійшій людині. Замітні також численні ради господарські і гіґієнічні та розвідки про господарство рільне, пояснені добірними ілюстраціями. І там і коротка але основна історія та пояснене страшних явищ природи, якими завдячила ся перша половина сего року, як землетрясене в Шемасі і вулканічна катастрофа на Мартиніці. Гарні ілюстрації причинюють ся ще більше до зрозуміня річи. А вже зовсім щось нового і оригінального, що приносить сего річний „Товариш“, се короткий підручник науки гри в шахи. З доданої карти може кождий легко сам собі зробити фіґурки і шахівницю. Устав церковний для більшої вигоди тих, що его потрібують, долучаєть ся до календаря окремою книжочкою. Взагалі ніхто не повинен зволікати з набуваном нового „Товариша“. Его розумні, практичні гадки та поради вже тепер стануть-б не одному в пригоді.

Відозва. Неначеб похвалити ся приходить ся нам, пригадати Землякам, що від 3 літ істнує у Львові руска бурса Тов-а педаґоґічного. І она наглядним доказом, як будить ся у нас сьвідомість національна. Селяне тягнуть ся з остатнього крейцара, щоби дати своїм синам спроможність образовати ся — доказ, що розуміють своє положене між народами. Сто пять селянських синів находить приміщене в нашій бурсі і учащають до акад. ґімназиї. Всі визначають ся добрим поступом. Ми добуваємо остатніх сил, щоби, о скільки можна, запевнити їм добре і здорове удержане — та звісна наша річ — брак у нас средств матеріяльних. Пересічний дохід від одного ученика виносить 12 К місячно, причім однак є богато довжників, так що находимо ся в дуже прикрім положеню, бо се річ очивидна, що за так низьку оплату годі удержати у Львові хочби і малу дитину. Звертаємо ся з повним довірем, з відвагою і певностию-себе, яку нам дає сьвідомість нашої суспільної ідеальної цїли, до всіх Русинів, щоби так як вже доси не при одній нагоді і тепер погасали нашу народну сьвідомість і надїляли нас ласкавими датками. Апелюємо отже в імени нашої ідеї до Ваших сердець, Русини і просимо о ласкаві жертви на бурсу руского Тов-а педаґоґічного у Львові, ул. Вірменьска ч. 2. — *Комітет Бурси Рускаго Товариства педаґоґічнаго.*

Конкурс. Товариство „Шкільна Поміч“ в Коломиї пошукує від 1. лютого 1903. р. головного настоятеля до свого Інститута. Обовязки настоятеля є: а) моральне домове ведене і надзір над конвікторами, за що відповідає перед Видїлом товариства і одержує від Видїлу інструкції; б) весь час, коли конвіктори дома, перебувати з ними. — За свій труд дістає настоятель мешкане, харч і пране в Інституті і 20 К місячно; надто вільно ему удїляти лекцій конвікторам за окремою винагородою. Угода обовязує до кінця року шкільного 1903. Подавати ся можуть абітуриенти ґімназиальні і академики до 10. сїчня 1903. р. на руки голови. В Коломиї, дня 1. грудня 1902. За Видїл тов. „Шкільна Поміч“: *С. Недїльский*, голова. *Іван Білик*, писар.

Зріст людности. З що нно оголошеної статистики населеня кулї земскої, довідуємось про великанський зріст людности. В послїдних сїмдесяти роках збільшилось число мешканців з 847 на 1600 міліонів, а з того европейске населене з 216 на 400 міліонів. В Азиї і Африці людність выросла в тій самій пропорції, натомість в Америці почавши від 1830 р. выросла в трое тілько. Населене Німеччини збільшило ся в тих 7 декадах о 88 прц., Англії о 70.5 прц., Австро-Угорщини о 57.3 прц., а Франції тільки о 20 прц.

Національні відносини в сьвітлї цифер. Професор німецкого університету в Празї д-р Рапхберґ застановляє ся в послїднім зошитї місячника „Deutsche Arbeit“ над числовим відношеном поодиноких народностий в Долитавщинї взагалї, а в Чехії зокрема, і приходить до цїкавих висновків, з котрих важнїйші подаємо понизше. За точку выходу послужила німецкому професорови урядова конскрипция.

Та коли адмінїстрацийні власти мірять стан національностий від р. 1880 після розговірної мови, для д-ра Равхберґа таке обчисленє не представляєть ся достаточно обєктивним. Більше міродайною узнає нїмецкий професор **материну мову**, після якої можна-б узгляднити також многі особи, що послугують ся двома або й трьома мовами розговірними. Отже після урядового обчислена з р. 1900 признало ся в цїлій долитавскій половинї Австрії до розговірної мови: нїмецкої 9.170 936 (35.78%) осіб, ческої 5.955,397 (23.23%), польскої 4.259,152 (16.61%), **рускої 3.375.576 (13.17%)** словінськоі 1.192,780 (4.68%). На прочі народности припадає: сербо хорватску 2.75%, італїяньску 2.84%, румуньску 0.90% мадярску 0.04%. Сей перегляд потверджує передовсїм перегляд нїмецкої мови, котрою розговорює більше як третина населеня. Ческе плем'я не осягнуло четвертини. Всї славяньскі разом творять три пятих. Узгляднити годить ся ще й те, що коли нїмецкі народности привязані виключно до певних областий монархії, то нїмецка область язикова розгалужена майже на всї чужомовні більшости. В самій Чехії сидить більше як $2^1/_2$ мілїона Нїмцїв, т. є. більше як четвертина всїх Нїмцїв в Австрії, отже не диво, що становище ческих Нїмцїв творять вісь, наоколо котрої обертає ся внутрішна політика Австрії. Числово представляє нам ческе населенє 3.903.003 голов або 62.67%, нїмецке населенє 2.337,013 отже 37.27%. В Моравії творять Чехи аж 71.35%, Нїмці 27.91%, Поляки 0.64%, а на Шлеску те саме відношенє являєть ся в цифрах: 22.04% (Чехи), 44.68% (Нїмці) і 33.21% (Поляки). Топоґрафічне розміщенє обох краєвих мов унаглядняє проф. Равхберґ на окремій язиковій картї Чехії після судових повітів. Як однозикові повіти установлено тоті, де чужомовна меншість не досягає 5%. Після есї норми виходить виходить в Чехії 108 чисто ческих, 71 чисто нїмецких і 42 мішаних судових повітів. З тої карти виходить, що в краях ческої корони для пляднання язикових спорів можна безпечно утворити язикові области на основі національної автономії, факт, що рішучо суперечить ненаситним змаганєм Чехів, котрі безпардонно пруть до змайоризованя прочих національних меншостий.

Найбільша церква на сьвітї, має стануть в Новім-Йорку. Тамошня рим. кат. громада проектує будову церкви імпонуючих розмірів: 500 стіп довжини, 400 ширини і 450 високости. Ся церква помістить 70.000 людий. В головних начертах будова ся пригадувати ме давнїйшу церкву, а теперішнїй мечет Аи Софія в Царгородї.

Письменні знаки з камінної епохи. В Тесалії недалеко осели Сескуліс, найдено при розкопах много предметів і кілька мисок з камінного віку. Для археольоґів замітне особливо те, що плати тих мисок мають написи. Написи ті складають ся з письменних знаків, не подібних до нїякої з наших азбук, а доказують все таки о тім, що у людий камінного віку були вже письменні знаки, при помочи котрих они могли один другому передавати свої мисли та що они вже уміли читати і писати. Відкриті в Сескулісї мисок з письменними знаками мають бути по годцї археольоґів одинокими того рода памятниками, що дійшли до нас з тої епохи, чим і саме їх відкритє набирає первостепенної для науки важности.

ВИДАВНИЦТВО РУСКОГО ТОВАРИСТВА ПЕДАҐОҐІЧНОГО

„ДЗВІНОК“

письмо ілюстроване для науки і забави руских дїтий і молодежи

виходить 5-ого і 20-ого кождого місяця

Передплата виносить річно 3 зр., півріч. 1·50 зр. Адрес редакції і адміністрації: Львів, ул. Кльоновича ч. 7.

Видає „Руске товариство педаґоґічне“. — За редакцію відповідає Володимир Шухевич.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, під зарядом К. Беднарського.

Ч. 2. Львів, 20. сїчня 1903. Р. XV.

Передплата: на цїлий рік 1 зр. 60 кр., на цїлий рік 3 зр.

Одно число 20 кр.

УЧИТЕЛЬ

ОРҐАН

РУСКОГО ТОВ. НЕДАҐОҐІЧНОГО.

Редакция ул. Собіщини ч. 7. Адміністрация ул Кльоновича ч. 7.

Неопечатані реклямації безплатні.

Виходить 5. і 20. н. ст. кождого місяця.

О урядженю і веденю шкільного огорода при школї народній сїльского типу.

[Дальше].

Роздїл IV.

Короткі поученя о виборі сорт ростин огорода яринного і о їх управі.

I. Ярини листкові.

1. Каляфіори потребують землї дуже добре вигновної і глубоко справленої; в часї вегетациї дуже много води. Засїває ся їх в рїжних порах. Сорти дуже вчасні і пізні засїває ся в інспектї або в скринках з початком марта, розсаду пересаджувати на місце стале в місяци цьвітни. Другий раз сїє ся каляфіори в цьвітни а третий раз з кінцем місяця червня сїє ся ще сорти вчасні. Розсаду треба пікувати. На грядцї садить ся каляфіори в трех лїніях, третий ряд від борозди 15 cm. відступи в лїніях для сорт вчасних, менших що 40 cm. для сорт пізних, понеже они вирастають великі, що 60 cm. Поміж каляфіори садить ся салату. Збір сорт вчасних з засїву мартового в липню, з сорт пізних в вересни, з засїву в цьвітни в серпни, а з засїву в червни в жовтни. Недорослі окази пересадити в доли, а ще дорастуть. Сорти: а) вчасні: 1. Ерфуртскі; 2. Гаагскі; 3. Стуттгардскі; б) пізні: Франкфуртскі.

2. Каляреп а потребує землї вигновної, теплої і пухкої а в часї вегетациї також много води.

Сорти суть вчасні середні, і пізні, білі і сині.

Вчасні і пізні сорти сїє ся до інспекту в марті; в маю і липни засївати сорти вчасні і середно вчасні.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 16902

На грядці садити розсаду в шістьох рядах; перший ряд від борозди буде віддалений на 10 cm. дальші ряди що 20 cm. один від другого. Відступи в рядах для сорт вчасних що 30 cm. для сорт пізних що 40 cm. Розсада есть добра до розсадження, коли ростинки мають по 3 добре виросшені листки. Розсади каляпепи не потреба пікувати. Поміж каляпепою можна садити салату. Каляпепу збирає ся через цїле лїто.

Сорти: а) вчасні: віденьска вчасна; б) середні: англїйска в) пізні: 1) Goliath 2) Globus.

3. Капуста біла, червона італїйска (волоска). Капуста любить добре вигноєну і глубоко справлену землю, положеня вогке і сонїчне. Сіє ся в марті до інспекту або аж в цьвітни до розсадника. На грядку садить ся розсаду через цїлий май в таких самих відступах як при калафіорах. Віддаленя ростин в рядах від 40 до 70 центиметрів. Залежить то від величини головок даної сорти.

Поміж капустою вчасною можна садити салату; між капустою пізною садити вчасну каляпепу. Підчас лїта обсапати, обгорнути і не щадити підливаня.

Збір сорт вчасних починає ся в липню, пізних в жовтни. Сорти: I.) Капусти білої а) вчасні: ерфуртска вчасна; б) пізні: брунсвіцка.

II. Капусти червоної: а) вчасні: ерфуртска вчасна; б) пізні: голєндерска.

III. Капусти волоскої: 1) віденьска вчасна 2) Vertus пізна.

4. Капуста брукселъска. Сіє ся єї в цьвітни або в маю а розсаду пересаджувати на місце стале в маю і червни що 40—50 цент. Есть то дуже смачна ярина на зиму. Збір через цїлу зиму. Сорти: 1) карлова, 2) висока.

5. Ярмуж засїває ся в маю або червни а пересаджує ся на місце стале що 50 цент. в червни по зборі вчасних бараболь, горошку або салати. На зиму лишає ся ярмуж в ґрунтї, бо доперва змороженє листє есть добре до ужитку. Збирає ся через цїлу зиму.

Сорти: 1) зелений низький і 2) брунатний низький.

6. Диня садить ся в половинї мая від разу на стале місце. Можна їх також ховати від цьвітня в вазонках а опісля в половинї мая висадити разом з землею на місце стале. Дозрілі дині дають ся довго переховувати в пивницї. Насїня вибирати з найкращих окасів.

Сорти: Диня лельонова.

7. Огірки вимагають землї добре вигноєної, теплої і пульхної, положеня сонячного а в часї вегетациї много води.

Садить ся їх в половинї мая в ровець повздовжний на середині грядки зроблений в відступах що 25 цент. по 2 зернятка. Як поєходять проривае ся, щоби лишило ся тілько по одній розслинцї, потім треба обсапати і обгорнути. Другий раз можна садити огірки в червни. Збір розпочинає ся в липни.

На насїнники вибирати що найкращі зовсїм дозрілі окази. Вибране насїнє виполокати і висушити на сонци.

Сорти: 1) ерфуртскі середньо довгі. 2) японьскі пнучі треба затичити міцним хворостом, садить ся їх на грядці в двох рядах в відступах що 1 м. корч від корча і на переміну (гляди рисунок 4).

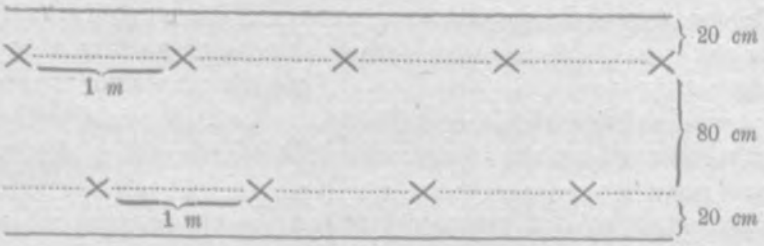

Рисунок 14.

Огірки японські пнучі засаджені на грядці в 2-ох рядах що 1 *m* на переміну.

8. Салата головата потребує землї богатої, пульхної. Засїває ся що два тижні почавши від марта до липня до інспекту або розсадника. Садить ся розсаду звичайно між иньшими ростинами а то для використання місця; можна садити і на окремій грядці. Збирає ся салату майже через цїлий рік.

Салату зимову сїє ся в серпни. Щоби мати своє насїне, лишити що найкрасші головки власного засїву; стовпцї привязати до паликів а насїне збирати в міру як достигає.

Сорти: 1) Steinkopf, 2) Whöler'a карлова 3) любимець Рудольфа. Сорта озима: 1) Nansen; 2) Dippe's Butterkopf.

9. Шпінат сїє ся від разу на грядку; сїяти рідко в рядах, котрих зробимо вздовж грядки 4—6. Засїв повтаряти що 2 тижні почавши від весни аж до серпня. В серпни засїяний перезимує. Насїне збирати з перезимованого шпінату. Сорти: 1) Gaudry, 2) на лїто: пізно вирастаючий.

II. Ростини кореневі.

1. Морков. Суть сорти білі, жовті і червоні, і ті послїдні суть найпокупнїйші. Що до форми суть сорти короткі, середні і довгі. Морков любить сонїчне положене і глубоко виробрену перед роком добре вигноєну землю. Сїяти в рівцї 5 цм. глубокі. Коли хочемо мати все сьвіжу і молоду морковцю треба єї сїяти почавши від найранїшої весни аж до липня в перервах що два тижні. Пізно в осени або навіть в зимі можна морков також сїяти; з такого засїву приходить морков найвчаснїйше. Збирає ся морков через цїле лїто; в жовтни вибирає ся ту морков, котра має бути перехована на зимовий запас.

Сорти: 1) Нантейска. 2) Sant Valery.

2. Петрушка любить землю глубоко зрушену і повогку. Управа єї така сама як моркви.

Петрушка листкова (naciowa) плекана не для кореня але листків на закришку сїє ся вчасно на весні або під зиму, з засїву зимового есть пожиток вчасно на весні; з засїву весняного буде закришка на лїто, осїнь і зиму.

Петрушка листкова дасть ся ужити добре яко обвідка (обсадженє країв рабатів або грядки).

Сорти: 1) петрушка цукрова коротка 2) ерфуртска кучерява яко листкова.

3. Селєри потребують землї дуже богатої, добре спульхненої і мірно вогкої, на свіжім обірнику дістають ржаві плями. Суть два роди селєрів а то селєри бульвясті і селєри листкові. Листкові селєри, годовані на салату суть у нас мало знані.

Селєри бульвасті засївае ся з початком марта до інспекту. Насїне есть дуже дрібоньке, для того треба его лише мало прикрити і утримувати завсїгди вогко. Розсаду треба перепікувати а в маю висадати на грядку. Садить ся селєри на грядцї в 4 повздовжних рядах. Перший ряд від бороздн 15 цм., ряди між собою що 30 цм. В рядах садити одеи селєр від другого що 40 цм.

Через лїто люблять селєри много води, а раз на тиждень підолляти їх підпущеною гноївкою. Вибирати селєри в жовтни; очищені з землї і листя переховати в пивници або кіпци.

Сорти селєрів бульвастих: 1) праскі 2) яблочні.

4. Бураки цьвіклові люблять землю глубоко скопану. Садити від марта до мая в 4 рядах. Що 30 цм. посадити по 3 зерняткa, як посходять попрорвати і лишити по одній рослинї. Прорвані рослинки можна посадити на инъшій грядцї. Збір тревае через ціле лїто; на зиму ховати бураки вибрані в жовтни. Пероховати в пивницци або ямі.

Сорти: 1) египетскі 2) округлі темно-червоні.

5. Редьковка любить землю богату, пульхну а в часї вегетациї много води особливо в лїтї. Сїяти від марта до мая а потім аж в серпни і вересни між инъші ростини. Збір тревае через ціле лїто. З поміж ростин першого засїву вибирае ся найкращі щоб зібрати насїне.

Сорти: 1) Mon plus ultra, 2) 3 Dreienbrunnen, 3) віденьска жовта.

6. Редьков любить землю пульхну перед роком згноєну. Вчасні сорти сїяти від марта до мая; пізні сорти сїяти в липни рядами по 20—30 цент. від себе віддаленими. Садити по кілька зерняг в одеи долок, потім прорвати щоби тілько по одній рослинцї лишило ся.

Сорти: 1) вчасна маєва жовта і біла; 2) лїтна біла і чорна 3) озимa чорна паріска.

7. Ріпа любить землю добре і глубоко справлену. Вчасну ріпу засївае ся в мартї і цьвітни широкометно; пізну сїяти в липни по зборі инъших плодів. Коли ріпа посходить треба ѣї проріднти а підчас вегетациї добре підливати. Збір вчасної ріпи в липню, пізної в осени. На зиму ховати в пивницци або в ямі.

Сорти а) вчасні: 1) маєва, 2) монахійска, б) пізні: турнїпе англїский.

8. Пастернак любить землю буйну і глубоко справлену. Сїяти вчасно на весні в рядах (4 ряди), прорвати если посходив за густо. Збір в осени. На зиму переховати в пивницци або ямі.

Сорти суть або округлі, або короткі грубі або довгі. Найлучший есть округлий і короткий пастернак.

9. Цибуля любить землю богату, пульхну в осени перекопану. Не вносить сьвіжого гноєня і стало вогкого положеня. Управа цибулї есть трояка:

а) насїне сіе ся вчасно до інспекту а в цьвітни або в маю висаджуе ся на грядку в рядах що 20 цент. взаїмно від себе віддаленних. Відступи в рядах що 15 центиметрів.

б) в мартї або цьвітни сіе ся насїне впрост на грядку також в 6 рядів а по тім прорнвае ся рослинки если за густо було посїяно.

в) в мартї або цьвітни садить ся цибулю дымку в 6 рядах що 15 цм. на лїнїї.

Щоби отримати добру дымку треба посїяти насїнє в маю на грядцї досить густо. В осени вибрати, висушити і переховати в сухім місци.

Збір цибулї тревав через цїле лїто. Найперше збирає ся цибулю з дымки, потім з розсади інспектової а в кінци з засїву ґрунтового. На зиму ховати тілько зовсїм дозрілу, добре очищену і висушену цибулю. Переховати в сухім місци.

На насїнники вибрати що найкрасші окази. Висадити їх рядами в відступах що 50 центиметрів на лїнії по три разом (гляди рисунок 15).

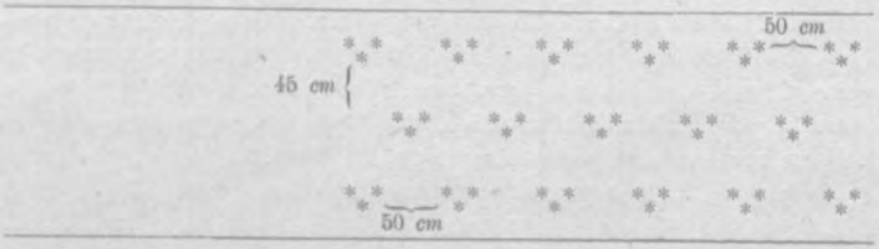

Рисунок 15.

Висадки цибулї засаджені на грядцї по три разом.

Насїнє цибулї есть дороге про то продуковане насїня оплачує ся.

Сорти цибулї: 1) Madeira, придає ся она тілько на ужиток в лїтї і в осени; для того сїяти єї або відразу на ґрунтї або в інспектї;

2) Житавска добра на дымку і до переховання через зиму.

10. Пори любять землю дуже буйну і вогку. Сїяти в мартї до інспекту а потім висадити на грядцї в 6 рядах що 20 цм. на лїнії. Збір через цїлий рік. На зиму пори лишає ся в ґрунтї, бо пор не змерзає.

Сорти а) на зиму: 1) карантаньскі і 2) брабантскі, в) на лїто: 3) пори вчасні.

11. Часник і шальотка люблять землю лекшу і суху і не зносять свіжого гноєня. Розмножуване з зубцїв на котрі дїлить ся цїла цибуля. Зубцї садити рядами що 20 цент. Збір в липню, коли листь починає усихати. По осушеню переховати так само як цибулю.

Сорти: Часник Рокамбул; Шальотка француска.

III. Ростини стручкові.

1. Горошок любить землю пульхну і добре попускливу і сонїчну виставу. Сїє ся почавши від марта до липня в перервах що 2 тиждні.

Горошок пішний (карловий) садити на грядцї в 4 лїнїях в рівцї 5 цм. глубокі що 5 цент.

Горох тичний садити в трех лїнїях. По сапаню затичити его хворостом.

Збір через цїле лїто. На насїнє збирати тілько зовсїм добрі стручки.

Сорти а) карлового: 1) букшпановий 2) de Grace, б) тичного: 1) Laxtons Alpha 2) Telephon.

2. Фасоля любить землю пульхну, теплу і радше суху як вогку; потребує отвертого сонїчного положеня.

Перший засїв доперва в половинї мая, а по тім що 3 або 4 тижні садить ся партіями аж до кінця липня. В той спосіб можна мати все сьвіжу фасольку через цїле лїто до пізної осени. Фасолю пішу (карлову) садити в ямки в 4 рядах на грядці що 50 ценмт. ямка від ямки на лїнії. До одної ямки кидати по 5 зерен. Фасолю тичну садити по 4 зерна до ямки і тілько в 3 рядах на грядцї. Перед сапанем треба ї затичити; тичку дати по серединї ямки. Насїне збирати з найвчаснїйшого засїву.

Сорти а) Карлові: 1) Neger, 2) Osborn, 3) Чудо Франції, б) тичні: 1) Липнева, 2) Mont d' Or, 3) Ясьок біла, великі зерна.

3. Біб любить землю богату і пульхну. Садити від марта до мая, найлучше рідко між иньшими ростинами. Коли садить ся біб сам для себе, то садити его в 4 рядах в рівцях 5 цент. глубоких що 10 цент. зерно від зерна. Коли посходить підгорнути его так як горох.

Сорти: 1) Ерфуртский великий, 2) Севільский, 3) Windsor анґлїйский.

IV. Ростини тревалі.

З ростин тревалих будемо управляти в шкільних огородцях шпараґи, суницї і полудницї. Хрін, рабарбар, щавій і деякі ростини на приправи можна управляти тілько в таких городах, де есть богато місця під управу огороднини.

1. Шпараґи. Понеже шпараґи могуть стояти на місци і 25 лїт, про то треба вибрати на заложене шпараґарнї таку грядку, котра-би не псувала порядку в звичайнім плодозмінї отже в шкільнім огородї на одній з бічних рабат. Много есть способів садженя шпараґів. В шкільнім огородци найлучше буде посадити фляшци шпараґів на малім кавалку бічної рабати (на плянї під числом 75) в відступах що 60 цм. Кождого року в осени треба грядку погноїти компостом або дрібним обірником а на весні его присапати. Почавши від четвертого року обгортає ся що року на весні корчики шпараґів землею і відтепер можна витинати що року по кілька шпараґів з кождого корчика від весни до половини червня. В осени кождого року розгортаємо ту землю з корчів і даємо на цїлу грядку обірнику або компосту, котрий знова на весні прикопуємо і змов землю на корчі нагортаємо, щоби отримати як найдовші бростулї шпараґів. В осени кождого року треба постинати била шпараґів. Найбільшим шкідником шпараґів, есть хрущик шпараґовий Crioceris asparagi. Хрущики ті а також їх личинки, об'їдають мякиш молодих гонів. Збирати їх руками і нищити. Шпараґи розмножує ся з насїня.

Рисунок 16.

* Корчики шпараґів засаджені на бічній рабатї.

2. Суниці і полуниці (Poziomki i truskawki) будуть посаджені в шкільнім огороді на середних рабатах означених на плані числом 63 і 64 на цїлій грядці. Ростини ті люблять землю богату і глубоко скопану. Розмножує ся їх з молоденьких рослинок виростаючих з розхіднів (вусів) котрі випускають старі корчики. Рослинки ті треба відоймати і засадити в линію а найдальше з початком серпня. Суниці без вусів треба розмножувати з насїня. На грядці 1 м. 20 цм. широкій садити в трех лїнїях, в відступах що 50 цм. на лїнії. Садить ся по 2 рослинки разом. В осени вистелити землю між ростинами дрібним обірником котрий на весні треба присапати. Через лїто полоти, сапати і обтинати всї розхідні (вуси). Вусів можна лишити тілько таке число, скілько потреба до заложеня сьвіжої грядки. Суниць і полуниць не повинно ся тримати довше на грядці як три роки, старші перестають родити. Найлїпші сорти: Laxton moble, Король Альберт Саский і Lucida perfecta. Кожда з тих сорт дозрівае в иньшій порі, так що можна з тими 3 сортами мати полуниці аж до серпня. З полуниць білих найлучші отсї сорти: White pine aple і Louis Gauthier. До найлучших сорт суниць належать „Janus“ улучшені білі і червоні а також суниці без вусів.

3. і 4. Хрін і Рабарбар. В шкільнім огородци вистарчить мати по одній ростині на показ. Хрін треба посадити десь у кутї щоби не розрастав ся по городї, бо з кождого кавальчика корени може вирости нова ростина.

Рабарбар можна ужити яко ростину оздібну. Велике у него листе як у лопуха. Сочисті реберця того листя служать до ладженя буже смачного і здорового компоту, подібного смаком до компоту з яблок. Рабарбар есть ростиною тревалою і розмножує ся легко з насїня, бо через дїленє старих корчів. Землї вимагае доброї.

5. Щавій (квасок) можна ужити так само як суниці, полуниці або трамбульку на обвідки по берегах рабат. Розмножує ся з насїня або через дїленє старших корчиків. Коли хочемо мати ладне і широке листе, не треба допускати до цьвіту. Щавій вимагае обильного навоженя.

V. Ростини приправні.

В шкільнім огородци належить увзгляднити бодай деякі важнїйші ростини приправні. До ряду ростин приправних належать аниж, васильок, гірчиця, драґанок, кріп, кмін, материнка, маточник пчільний, маєранок, полин, помідори, розмарин, рута, шалвій лїкарска, чернушка і ин.

Деякі з тих ту вичислених ростин суть поміщені в нашім шкільнім огороді на кватирі VI-тій в віддїлї ростин ботанічнім, на грядочках означених на плані числами 47, 50, 51, 52, декотрих можна ужити на обвідки рабат середних н. пр материнка на рабатї 65, декотрі врешті могуть бути уміщені на рабатї окружнїй. Тревалї рослини найлучше розмножувати через дїленє корчиків, однорічні з насїня. Близші поясненя що до опису, ужитку і управи тих ростин знайде читатель в книжцї: „Warzywnictwo, napisali Herget i Dr. T. Ciesielski. Lwów 1900.

(Дальше буде).

Чи осьвідомлювати школярів про полові справи?

В першім річнику нового німецкого журнала „Gesunde Jugend“ находимо цікаву статю Дра Бориманна п. з. „Streit der Meinungen im Hamburg über sexuelle Belehrung“.

Автор, стоячи тутки на становищи обективного обсерватора, рисує перед нами образ борби судів та поглядів, яка тепер веде ся в Гамбурзі над питанєм, яке ми зазначили в заголовку. Се питанє підяв гамбурский відділ міжнародного жіночого союза, якого предсідателька виголосила в цьвітни 1901 р. відчит — посьвячений половим справам на зборах товариства народних учительок та перед ученицями, що опускали школу. Просто а обережно перевела тут прелєгентка аналєгію поміж питомими явищами в сьвіті, звірячім і роственнім, звістними дітям з лекцій природознавства а взаїмним пожитєм їх родичів; з виведених в відси внесень висунула цілий ряд гігієнічних указівок, що дотичать чистоти тіла, одягу, відживлювання, шукане відповідного товариства, береженє ся всяких гадких річий, що загрожують здоровлю тіла і духа. Відчит присутним загалом подобав ся і більшість зібраних учительок заявила ся рішучо за тим, щоби шкільну молодіж осьвідомлювати з питанями полового жита і то так в класах низших як і вищих. Відповідних відомостий можна дітям удїлати в части на лекциях природничих наук, в части в приватних розговорах.

Зовсім природно, що сі нові погляди мусїли увійти в колїзію з закоріненими від давна поглядами на завданє школи так посеред загалу публики як і у відповідних шкільних властий. Сі власти іменно хотять в школї бачити заведене виключно посьвячене удїлованю молодїжи абстрактних відомостий; після них всяка дїяльність в напрямі збереженя здоровля і фізичного розвитку школяра виходить поза межі компетенції школи; натомість осередком виховання молодїжи має бути виключно родина. Розумієть ся, сї старезні погляди виступили до борби проти нових течій. Внедовзї по виголошеню повищого відчиту появила ся в одній гамбурскій часописи, посьвяченій шкільним справам, осторога міцевої шкільної власти, звернена в сторону учительок, що брали участь в сім відчиті і дискусиї, ся осторога грозить приміненєм дисциплїнарних средств всім сим учителькам, що схотіли-б вводити в жите рішеня зібрання.

В тімже числї згаданої часописи містить ся також голос одної з настоятельок, яким доказує ся, що проект порішений та принятий на зборах народних учительок причинить ся до цілковитого загину почуть сорому між шкільною молодїжю, яке і так чим раз більше слабне завдяки недбалости родичів як також завдяки недискреції дневників.

Кромі сих голосів осуджена, находить ся в тім числі кілька гадок, в принціпі прихильних піднесеному проектови: пр. редактор часописи висказує гадку, що осторога шкільної власти, вимірена тільки против надто скорому і нерозважному роблену проби, заким справа винесить ся як слїд, і просить родичів, учительок і всїх, кому добро молодїжи лежить на серци, щоби забирали слово в сїй квестиї. Забирає там слово також один пастор, а що цікаво говорить, наводимо его висказ в цілости: „Я в сьому зглядї, — каже сей духовний, — стою за безоглядною отвертостю і голосую за осьвідомлюваня

молодіжи в справах полових; вважаю навіть великою штукою зі сторони злого духа факт, що посеред поважних людий вважає ся злочином отверто говорити про полові квестиї; завдяки тому як раз він діяняв сього, що тяжцем, під заслоною тайни, зіпсуте ширить ся чим раз більше. Я глубоко пересьвідчений, що поважне говорене про сї справи не згіршило ще нікого, навряд, отверте слово може під сим зглядом принести блаженні наслїдки, як і їх вже й принесло".

Внедовзї в иньшім гамбурскім шкільнім орґані появив ся протест проти вязаня свободи думок і судів педаґоґів через службові розпорядженя. Рівно часнож по думцї редактора розвинула ся дискусия над сею справою на сторінках першої часописи. Передовсім озвав ся голос, що вважає осьвідомлюване дїтий (нераз навіть дуже вчасне) під зглядом половим обовязком всїх родичів і опікунів, не вважає однак школи в теперішнім виді за одвітне місце до сього. Тут треба дїлати не через школу а через родичів, заохочуючи їх до пояснювання дїтям полових справ; часом можна також дїлати прямо на дїтий. В тім самім випуску комітет союза народних учительок виразив пересьвідчене, що одноразовий відчит чужої людини нїяким чином не годен мати такого впливу, як сьвідома, систематична праця родичів і опікунів.

Щоденна преса займила ся також сею справою. Появило ся кілька статейок прихильних справі; однакож рівночасно і тут підніс ся голос, що остро скритикував те, що школа мішає ся до справ, які виключно належить до родини. Дальше сей голос узнав загалом за слабу сторону цїлого жіночого руху факт, що жіноцтво відмавляє родині сього становища та сих прав, які їй з природи належать ся. Рівночасно з тим всїм появило ся розпорядженє шкільних властий, що скритикувало зміст відчиту, виголошеного на зборах народних учительок і строго заборонило дїлати по думцї сього відчиту. В тім самім випуску вкінци находить ся стаття одного духовного, який, цїлковито похвалюючи основну гадку проекту, має однак деякі сумнїви що до способу її довершеня і припускає, що осьвідомлюване дїтий про справи полові найкраще може доконати в нїдрі родини батько і мати.

(*в. д. г.*).

Чим скорше, тим лїпше!

Під таким заголовком находимо статю якоїсь п. Бронїслави Бл. в Ч. 7. варшавского „Przegląd-y pedagogiczn-oro" з 1. IV. 1902 що виходить гарним pendant-ом нашої статї в „Учителю" п. з. „Чи осьвідомлювати школярів про полові справи?"

Вп. Авторка пише ось що:

— Наслїдком роздумувань та спостережень дїйшла я до пересьвідчення, що дитинї повинно ся говорити цїлу правду як найвчаснїйше, с. є. тоді, коли ся річ починає дитину цїкавити і коли воно вперве до нас звертає ся з просьбою о пояснене. Без огляду на се, чи ему 6 чи 13 років, не каламутьмо ему ума байками про бузьків та ангелів, або не кажім дитинї чекати, аж виросте, бо се питане порозуміє і мала дитина, наколи, — розуміє ся, —

подамо єго в відповідний спосіб... Дитина, заспокоєна відповідю, не буде надто застановлятись над нею, як взагалї мала дитина не має нахилу до роздумувань; з роками зжиє ся з сею гадкою і не буде вона її ні дивувати ні цїкавити. Навряд, старша вже дитина бачить, що є щось, чого їй не хочуть сказати, лиш дурять бузьками. Так отже секрет, заохота до дослїдів, до запитів. Не хотять пояснити родичі, ану питати у слуг, у товаришів забави. Питане пояснює ся, але в невластивий спосіб, без відповідних порівнань, без викликаня пошанівку, противно з жартами та брудними додатками.

Щож за сим іде? Дитина тратить довіре до родичів, бо їй обріхували про сю справу набирає дивоглядного понятя, слїдить, шукає що раз нових відомостий, але все в секретї, щоби старші не дізнали ся.

Також так неосьвідомлена дитина вироблює собі зовсїм відмінне поняте о сїй справі, часом дуже гарне, ідеальне, далеке від правди, а тратячи єго, чує ся нещасним, набирає відразу до сих справ.

Розчароване, гіркий песимізм! Сей песимізм частійше придибує ся у дївчаток, що з природи більше чутливі, а звичайно пізнійше осьвідомлюють ся. Як примір наведу пониже відповідь одної моєї знакомої на питане: Хто коли і як осьвідомив її у звісних справах. „Я прийшла до сьвідомости досить пізно, вже дванацять лїт минї було, а розвинена була вже добре так під зглядом фізичним, як і умовим. Від найменодших лїт любила над всїм роздумувати і доси не успокоювала ся, доки даної загадки не рішила і то найчастійше дорогою розумованя, бо з природи скрита а навчена досьвідом, що на запитане у старших дістану відповідь: „Дізнаєш ся, як будеш старша", нерадо звертала ся за поясненями до старших. Таке-ж було і в питанем: яким чином дїти приходять на сьвіт? Я надто була мудра, щоб вірила в бузьків; слуг не питала, щоби не сьміяли ся з мене; тож сама видумала собі теорию вельми гарну, дарма, що вельми далеку від дійсности.

Підставу, першу гадку подала минї копія образу Кавальбаха, що висїла над ліжочком менчої сестри. Предетавляла вона, як ангел з дитинкою на руках пукає в вікно. Ось і рішеня загадки: дїтий приносять ангели. Але якже то воно дїє ся? Господь Бог має в небі великий запас дитинячих душ, що окружають єго як ангели; що якийсь час прибирає Бог таку душечку з людське тїло, віддає таку новоутворену дитину в опіку великому, так сказати-б, стабілїзованому ангелови, який з тої хвилї стає ангелом сторожом тій дитинї і має її берегти аж до її смерти. Ангел несе таку дитину на землю, приносить до якої хати, де мешкає подруже, тихцем відчиняє вікно, входить і складає дитинку звичайно в ноги, як всї сплять жінці, на постіль, так що, дотична жінка навіть не знає, звідки їй лучала ся така потіха. Я нераз бачила, що мати перед народженем дитини тратить красу а опісля часто слабує. І се минї було ясне. Господь Бог для викликаня більшої радости уживає контрасту і на матір, яку має ущасливити. Зсилає вперед всїлякі прикрости, забирає красу, здоровле, відтак аж дає дитинку а з дитинкою внедовзї і здоровле вертає. Що до мамок, то я була сеї думки, що кождa жінка, що дійде до цїлковитого фізичного розвитку, може плекати дитину. На селї бачила нераз незамужних дївчат, що мали дїтий, тут очевидно ангел помилив ся, або, або...

Господь Бог хотів показати особлившу ласку; — але то по моїй думцї недобре, бо дївчинї без мужа тяжко заробити на удержане дитини. Найбільше не могла я собі дати ради з питанем, як Господь Бог може давати дїтий

Хінцам, Жидам і взагалї нехристиянам, які подружені без священика, отже не так, як має бути. Їх же подружя не важні. Але ось нагадала собі, що чула колись таке, що тодї буде конець сьвіта, як всї люди стануть християнами, а то розуміє було би вже давно стало ся, якби поганам і жидам був Господь Бог не давав дїтий; отже Бог, хотячи мати більше вірних дає їм дїтий, щоби в кінци колись окрестили ся.

Ось моя теория. Я вірила в неї сьвято і легко пояснила собі, чому старші не хотїли менї про се розказувати: таж річий так сьвятих, гарних, високих не можна розказувати леда дитинї; а що я догадала ся то моє щастє.

Тепер перейдїм до квестиї мого осьвідомленя. Стало ся воно, як менї ішов дванацятий рік. Людиною, що менї сказала *правду* не була ні мати ні учителька, якби бути повинно, але товаришка від забав, та й ще молодша від мене. Як сказала менї правду, я розсердила ся і закликала. „Не повторюй менї більше нїколи такої гидоти! Можеш собі свої докази примінювати до звірят, але нїколи до людий, бо тим обиджуєш моїх родичів, а я не позволю на се!“ Ще глумила ся надімною. Я нїби на око не повірила, але ціла будівля моїх гарних мрій, основаних на образку Кавльбаха сильно захитала ся.

Хоч в першій хвили я зборонила знакомій говорити більше про се, однак зацїкавилась новиною, ба й занепокоїлась, тай далї-далї сама почала її розпитувати про подробиці і обсервуючи дійшла до пересьвідченя, що правда таки по її боцї.

Якеж розчарованє, який безмірний жаль над втратою дитячих мрій, яка відраза до себе самої, до окруженя, а *особливо до подружя*! О, се була перша втрата чудесних вірувань, яких чоловік в протягу життя тратить так чимало. Се був перший бунт проти ествуючого ладу, проти дїйсности так мало східної з ідеалом. Кількож то вечерів передумала я над сим питанєм, рішенім менї так брутально, огидно, кілько слїз пролилось, кілько перейшло ся сердечних борб.

Легко догадати ся, що кілька лїт з ряду я з товаришками моїми не говорила про иньші справи, лиш про народини чоловіка. Вишукувала по словарях, лєксиконах виражень що обясняювалиб мене в сій справі. Лакомо читала заказані книжки, щоби лиш розвідатись про се більше тай більше. Чи мало часу минуло, заки дійшла до якої такої рівноваги і погодила ся остаточно з дїйсностю.“

Чиж сей примір не позволяє нам додумуватись, що таких дівчат більше на сьвітї, що своє пізне осьвідомленє окупили так тяжкою духовою борбою? Припустїм, що наведене дївчатко, се виїмково вражлива дитина, але чиж менї, в наших часах, в яких живе ся головно нервами і серцем, такі одиниці рідко лучать ся?

Детам. Стремимо до вихованя здорового покоління, тож ощаджуймо нашим дітям таких борб. Осьвідомлюймо їх, коли лиш вперве до нас прийдуть за поясненєм а здобудемо їх довірє, виробимо відповідний погляд на питанє приходу дїтий на сей сьвіт, представляючи се, як річ зовсім природну та достойну пошани і ощадимо нашим пестїям заводів, які можуть зломити надто слабого духа.

(в. д. г.)

1. Наука і многосторонність інтересу.

Знаменитою чинностию виховавчою є наука. Безпосередною ціллю науки є розширене обему інтеліґенциї і вобразованє думання, одначе наука ділає посередно і на моральний стан вихованка. Наука, удїлювана молодїжи, повинна завсїгди дїлати виховуючо. Наука є тодї виховуючою, коли вливає на напрям бажань. З осібна противодїлає наука, відповідно провадженa, жадобам і пристрастям, запобігає лїнивству, приспособлює до влучної оцїнки предметів людскої жадоби, збогачує свідомість цїнними вображенями, понятями та ідеями, що опісля кермують волею, а тим будить те, що Гербарт називає многосторонність інтересу. Вираз „інтерес“ означає тут, „розбуджене занятє якимось предметом“. В педаґоґиці називає ся інтересом такий стан душі, в якім вона занимає ся залюбки якимсь предметом та бажає его точнїйше пізнати. І так має один інтерес (замилованє) до музики, другий до зоольоґиї, иньший до істориї, метематики і т. д.

Гербарт відріжняє шість родів інтересу, а їх загал називає многосторонностию інтересу. Є они ось які: 1) Інтерес емпіричний (досьвідний) се-б-то жадоба знання, звернена д ріжним предметам, явищам і подїям, 2) Інтерес спекуляцийний, се б то жадоба збагнути єство (суть) річий, причин і наслїдків, цїли і средств, прямованя до творенія поглядів, понять, гадок. 3) Інтерес естетичний се-б-то замилованє до красного, хіть пізнаванія прав і засад того-ж, також склонність до оцїнки вартости і якости творів штуки. 4) Інтерес симпатичний, що виявляє ся співчуттєм супроти родичів, приятелїв, усїх людий, милосердєм над їх злиднями або невдачами і співрадостию ізза їх удач. Інтерес симпатичний поконує еґоїзм. 5) Інтерес товариский, се-б-то почутє злуки з иньшими одиницями, що належать до тої самої суспільности (громади, народу, церкви, школи, товариства). 6) Інтерес релїґійний, що полягає на любови Бога і підчиненю его законам, що виходить із погляду на перебіг справ сьвіта і судьби людий.

Зародок усїх родів інтересу лежить в кождім чоловіцї, однак коли сей зародок не образуємо і не збуджуємо, то приглушують его легко всяк жадоби і пристрасти. Вихованє домашнє і шкільнє розбуджує і образує легко інтерес. Наука займаюча, докладне поясненє предметів і явищ будить цїкавість, жадобу пізнаня всїх річий, а коли таким чином збудив ся спекулятивний інтерес, то дитина вже сама слїдить далї і учить ся. Живе оповіданє з істориї, описи країв і природи розбуджують інтерес емпіричний. Образованє естетичних чувств будить інтерес естетичний. Подібним способом можна і иньші роди інтересу образувати.

Вихователь повинен дбати про розвиток многосторонного інтересу, себ-то у всїх вище означених напрямах. Будити всесторонний інтерес у молодїжи є одною з головних підойм шкільного житя. Як радо горнуть ся дїти до такої школи, де учитель умїє їх наукою зацїкавити. В такій школї учуємо найменьше нарікань, на неправильну фреквенцию. Родичі оцїнюють найчастїйше вартість учителя після ступеня інтересу розбудженого в їхнїй дитинї. Гість, що входить до класи, може від разу пізнати, в якій мірі ученики зацїкавлені наукою. Школа, де розбуджений інтерес для науки, жива, противно-ж без розбудженого інтересу школа мертва. Аби-ж у молодїжи збудити інтерес до науки, мусить учитель сам нею живо інтересувати ся.

2. Лектура.

Сильним виховавчим средством є лектура се-б-то читане книжок, головно-ж повістий. Читане в школї обмежене докладними приписами і відбуває ся на підставі приписаних книжок. Тим часом домашня лектура не стоїть вже під тим надзором. Треба проте-звернути бачну увагу на домашну лектуру і стреміти до того, щоби молодїж читала тільки такі дїла, що нарочно для неї писані і що для неї добрі. Кермуючи лектурою треба уважати, щоби вихованок не читав за багато, щоби зміст прочитаних творів був і відповідний і приступний, а вкінци, щоби читане не було поверховне, лише аби вихованок мав з него дїйсну користь. Найвідповіднійші є для молодїжи повісти моральні, описи подорожей, винаходів і взагалї поучаючі твори.

Справедливо звернули послїдними часами шкільні власти свою бачну увагу на лектури молодїжи шкільної, бо відомо, що безсовістні видавці (накладачі), ведені користолюбієм оголошують друком тьму тьменну писем безвартних ба навіть якраз шкідливих, як цїлі книгозбори повістий криміналїстичних життєписей прославлених убійників і душегубів, які не вагають ся захвалювати яко твори, призначені для народу і для молодїжи. Сї пагубні впливи повинна школа по змозї спиняти.

Подібні розпорядженя подають правила, після яких треба поступати, приймаючи книжки до шкільних бібліотек. Однак увага учителя-вихователя повинна розтягати ся не тільки на твори, які дїти, пожичають із шкільної бібліотеки, але й на книжки, які і з иньшого боку дістають ся в їх руки. Невідповідне дїло, яке учитель спостереже в руках ученика в школї, повинен [illegible]му условно забрати, а віддаючи его родичам або опікунам дитини, звернути [illegible]гу на непридатність такої лектури для виховання і на пагубні наслїдки недобраду в тім зглядї. Успішним средством, щоби зарадити сему лихови, є випожичуване добрих книжок дїтям, що ходять до школи і що вже покінчили науку шкільну. Чим більше розповсюднює ся знане читання, тим більше показує ся потреба закладати взірцеві бібліотеки для молодїжи.

Найважнїйші приписи, що відносять ся до лектури молодїжи шкільної містять розпорядженя міністерства просьвіти з дня 12. липня 1875, ч. 315, з дня 3. січня 1883, ч. 13.456, з дня 30 марта 1885, ч. 126, з дня 16. грудня 1885, ч. 23.324, відтак розпорядженя буковинської краєвої ради шкільної головно з дня 21. мая 1874, ч. 2.639 з р. 1873, відтак ще з дня 11. грудня 1896, ч. 5.417, з дня 23. цьвітня 1892, ч. 599 і з дня 19. цьвітня 1887, далї галицкої Ради шкільної краєвої з дня 31. мая 1886, ч. 7.091, і з дня 31. грудня 1886, ч. 18.981.

Кілька уваг о розвиваню понять моральних.

До ряду найтрудніїших розговорів належать етичні бо в тій справі можна найбільше перечити ся о те, що єсть доступне молодому вікови і о то, в який спосіб можна защіплювати в дїточу душу перші засади морального

виховання. Способів відомих і часто подаваних можна зазначити слідуючі: вершки з закраскою сентиментальною вказуючі якусь ідею поступованя, або вказуючі чувства додатні, повістки етичні, біографії заслужених людей, пісни, в кінци само житє з товаришами, яке насуває богато способностий до підчеркненя ріжниці межи злим а добрим.

Тут кождий з виховуючих має тисячі средств, котрих годї вичислювати, а тим більше подавати на них з гора сформульовані принципи. Само житє насуває богато нагоди до обуджуваня в дітях житя з товаришами, опіки над слабшими, молодшими, солідарности, одним словом до того, щоби — як каже Фребель — „виховати дитину в суспільности для суспільности.“ В многих случаях треба придавлювати еґоїзм, пр. видираня і нищеня собі забавок, убіганя ся о першенство, нераз треба побороти нахил до обмови, взаїмне прискаржуваня ся дітей, злословість супротів незручних і слабших товаришів.

Блуди ті треба викорінювати старанно і консеквентно, бо недосьвідчений педаґоґ часто мимовільним усьміхом або увзглядненем якоїсь сварги перечить висказаним засадам і піддержує блуди дітей. У дітей способівших і чеснах родить ся часто зарозумілість і якась амбіция з причини на позір марних особливо тоді коли учитель не уміє утримати міри в похвалах і надто часто в такий або иньший спосіб виріжняє одну дитину. Часто мають діти в школї нахил до витворюваня певної аристократиї поміж собою будь-то на підставі убраня і поверхности, будьто більших способностий, зручности, отриманих похвал, симпатиї учителїв і т. п.

Щоби той нахил ослабити не треба хвалити надто часто. Мало похвал а богато заохочуваня, бо того посьлїднього дуже потребують передовсїм натури жахливі, неспевні себе і своїх сил. Ставити одну дитину на взір другій шкодить особливо одній і другій сторонї. „Взір“ виростає звичайно в дусі і набирає якогось легковаженя для менше прикладного товариша, а той мі-будувати ся тим прикладом, чує завись і упокореня. Берім лучше приклади і ідеали з взорів і відносин дальших або з оповідань, тоді уникнемо противставленя товаришів і дражненя їх немочий.

Можна однак тут замітити, що вибираня оповісток за точку вихідну до етичних розговорів доволї часто минає ся з цїлю. Звичайно воно так виглядає. Одна і коротка повістка а відтак довге нуджень дітей на тему такого або иньшого доброго діла. Наколи шукаємо якого вступу до розговору, то лучше берім якийсь додатний або відємний факт з житя дітей, і розважмо з дїтьти длячого даний поступок є злий або добрий. Лихі прикмети берім тоді наколи замітимо їх у наших вихованків (пр. злобність, брак ніжности, еґоїзм і т. п.), належить о них поговорити з дитиною спокійно, лагідно і з заохотою до поправи.

Що до самої повістки етичної то повинна вона мати богато прикмет і певного рода специяльний артизм, щоби викликала пожадане враженє; не може вона бути коротка, але і не повинна бути протягла. Кожда подробиця в ній повинна дитинї щось говорити, щось виясняти, розбуджувати субтельні ніжні, благородні почуваня.

Закінченє її повинно викликувати само про себе враженє, якого не треба переривати, ділити на ряд питань: а що? а хто? а де? і т. п. Насьлїдком таких питань розвіває ся цїлий чар викликаний у фантазиї і сею дорогою ідучий просто до серця, а замість свіжого враженя з'являє ся суха льоґічна аналїза.

На оборону сих питань каже ся звичайно, що вони потрібні, щоби витиснути моральну гадку і щоби пересьвідчити ся, чи дитина зрозуміла тенденцію. На се мож коротко відповісти: марна така етична повістка з якої треба гадку витискати, а невмілий учитель, котрий не знає як і що має говорити до дитини, щоби вона його зрозуміла, котрий з виразу лиця, з очей, з способу слухання дітей, не здає собі справи що до викликаного вражіня і мусить доперва його провірювати і „витискати". Треба однак замітити, що деколи самі діти зачинають розмову о вислуханій повістці. Тоді очевидно можна і треба з того скористати, але не належить самим накидати наші питаня, не лишаючи дитині часу і нагоди на самостійне передуманє і внутрішну перерібку одержаних вражінь.

В дитячій літературі є богато повісток етичних, але мало відповідних. Давнійша література знаменує ся незрозумілим стилем, сухою фабулою і довгими моралами, причепленими на кінци. В новійшій літературі поучаючі повістки природничі, придавили мотиви етичні. Доперва в послїдних часах, бачимо певний вворот, але головно в обемі повісток і повістей для молодїжи. На всякий случай матеріялу не забракне, треба його лише старанно шукати і відповідно добирати, а деколи перераблятя. Часто в літературі для старших можна відшукати гарний мотив і по відповідній зміні оповісти малим дітям.

Так приміром в звісній книжцї Амічіса п. з. „Серце"*) в ряді оповідань, призначених для підрастаючої молодїжи, найдемо прості, прекрасні оповіданя, котрих з найживійшим вворушенєм вислухають малі дїти в шкільцї Фреблївскій або дома. Яко примір, можна би навести оповіданє: „При хорім батькови".

Дитячі городи за морем.

Не без користи буде, приглянути ся справі Фреблївских городів в Сполучених Державах, в краю, де дуже добре розуміють важність справи виховуваня і дуже много на ту справу ложать. В цїли запізнаня ся зі станом таких городів за морем, наведемо за Французским „Revue pédagogique" справоздане з паріскої вистави.

З цїлим замилованєм та думою забрали ся американські педагоги до представленя тих городів на паріскій виставі.

Старанні знятя фотографічні представляють ясні, широкі та веселі комнати шкільні, на спеціяльних таблицах видимо усї „дари" Froebla, що в полученю з виставленими роботами та рисунками дає понятє о станї городів. Для доповненя того понятя видали педагоги американські моногрáфію посьвячену виключно описови розвою історичного закладів Фріблївских. Авторкою тої працї есть пані Зузанна Бльов.

Рух в тім напрямі розпочав ся в Сполучених Державах доперва в р. 1870. Першими піонєрками Froebla за морем були три жінки: Елисавета Пібоді, Генрика Єніс, та панї Бельт; перша з них провадила спеціяльні студия в Німеччинї, послїдна працювала через кілька літ під доглядом вдовицї по Фреблю. Город американьский отже прямо перенесений з Німеччини. Небавом працї поодиноких осіб заступили громадні дїланя цїлих товариств,

*) В рускім перекладї видало сю працю руске тов. педагогічне.

котрих тепер є вже до 150. Товариства ті після свідоцтва пані Бльов приносять богато користи справі виховання передшкільного, закладаючи і удержуючи власним стараннем значне число городів. В р. 1873 приступили також власти держави Saint-Louis до діла, і нині Сполучені Держави мають вже 4.363 городів публичних і приватних, в котрих 8,937 учительок кермує 189,604 дітьми.

Американе кажуть, що спосібна провідничка становить о вартости города дитячого, та після сеї засади отвирають спеціяльні заклади наукові, в яких образовують ся будучі учительки, будучі „огороднички". Почавши від р. 1872 в котрім п. Бельт урядила перші курса для фребліянок, число тих інституцій зростає з кождим роком.

Студія тревають два роки, а в обем научання входять слідуючі предмети: передовсім відомости спеціяльно потрібні провідничкам города, а то: сьпів, рисунок, модельоване; а також в певній мірі література, психольогія а також науки природничі.

З ініціятиви п. Blov розіслано рівнож в нагоди вистави паризкої циркуляр і відповідний квестіонар до учителїв першого віддїлу шкіл елементарних; задачею квестіонара було зложене і порівнане розвитку дітий, прибувших до школи вирост в дому роданного, з розвоєм тих дітий котрі попередно учащали до „городів". Наведемо декотрі питання з того циркуляра. 1. Як довго займаєте ся дітьми в першім віддїлі? 2. Який есть процент дітий, прибувших з городів? 3. Що характеристичного можна завважати у дітий котрі були перед тим в закладї фребліянскім, в порівнанню з иньшими дітьми? 4. Чи і в який спосіб побут дитини впливає на її пізнійші поступи в школі?

На повисші питання п. Blov одержала 163 відповідий з тих 36 були невистарчаючі, о з помежи оставших ся 102 суть прихильні, а 20 неприхильні таким закладам. Критики однак признають, що дїти, прибувші з городів, мають більшу вїж другі, легкість висловленя, більшу здібність обсерваційну, ширші відомости, закидають однак їм, що суть неспокійні, рухливі, що труднійше піддають ся дісциплїнї шкільній. Не суть то закиди поважні і видно що походять від учителїв рутинїстів, котрі над усе цінять порядок і тишину в класї. П. Blov обговорює широко відповіди, характеризуючі прихильно закладови. Виправді усї годять ся на те, що на разї труднійше удержати дісциплїну шкільну між дітьми, котрі привикли в закладах до свободи, але заразом зазначують, що дїти тоті будучи більше розвиненими від иньших своїх товаришів, розуміють потребу порядку і скоро піддають ся приписам карности. „Кляса зложена з дітий, прибувши з закладу, есть вимріяною суспільностию". „Найбільше видною ціхою тих дітий есть їх високий настрій моральний". — Отсе дословні звороти відповідий. Найвисшим однак признанем для городів есть опінія п. Андревса, супер'інтендента шкіл, котрий на присланї йому питаня відповів: „Город дитячий є уважаний в Чікаго за одну з інституцій вищуючих найбільше надїї для будучности суспільної Сполучених Держав.

Характеристичним блудом городів американських є пересадний культ для памяти Froebla. Сама п. Blov підлягає такому пієтизмови і остерігає виховуючих, щоби не віддаляли ся від програми занять, обдуманої реформатором, яка після его бажаня, повинна остатись незміненою. Є се великий блуд. Місто держати ся слїпо форм, належалоби розуміти провідну думку тої системи; бо інакше виховуючі можуть стати ся рутиністами, невільниками засад і методи, з чого і сам Froebel не бувби задоволений, бо його ум був вільний і поступовий. Тільки в квестиї городів.

Зістає ще одна точка яка, хоч вона не стоїть в безпосередній связи з квестиею обговорюваною в тім справозданю, однак кидає знамените сьвітло на дбайливість Американів про виховане і длятого позволимо собі її навести. В Брукліні, Chicago і других більших містах суть осібні заклади в роді відчитів, призначені для матерей. На ті конференциї приходить богато молодих жінок, в цїли запізнана ся з своїми обовязками і наученя ся, в який спосіб належить їх виповнювати. Приклад гідний наслїдуваня.

Видає „Руске товариство педаґоґічне". — За редакцию відповідає Володимир Шухевич.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, під зарядом К. Беднарського.

Ч. 3. Львів, 5. лютого 1903. Р. XV.

Передплата: на пів року 1 зр. 60 кр., на цїлий рік 3 зр.

Одно число 20 кр.

УЧИТЕЛЬ

ОРҐАН

РУСКОГО ТОВ. ПЕДАҐОҐІЧНОГО.

Редакция ул. Собіщини ч. 7. Адміністрация ул. Кльоповича ч. 7.

Неопечатані реклямациї безплатні.

Виходить 5. і 20. н. ст. кождого місяця.

О урядженю і веденю шкільного огорода при школї народній сїльского типу.

[Дальше].

Роздїл V.

Віддїл ростин господарских, промислових, медоносних, лїкарских і їдовитих.

Задля малих розмірів шкільного огорода мусимо обмежити ся на управі ростин найконечнїйших до демонстрациї і до цїлий практичної науки. Вказівки що до вибору ростин подають нам дотичні уступи з читанок особливо з читанки IV-ої і V-ої. Уступ... „Школи народної Ч. IV. п. з. Вижившок ростин“ і уступ... Школи народної Ч. V. п. з. „О сївозворотї“ обговорює засади плодозміну. В уступі... Шк. нар. Ч. IV. п. з. „Ростини пастівні“ і цїлім ряді уступів поміщених в читанцї V. есть бесїда о ріжних ростинах пастівних. Суть також в тих читанках уміщені уступи о ростинах промислових, лїкарских і їдовитих.

Щоби сповнити вимагане науки з погляду, треба управляти в шкільних огородах відповідно до научного материялу в шкільних читанках поміщеного:

1. Деякі ростини господарскі після засад плодозміну. Ростини ті будуть засївані на маленьких грядочках, бо не розходить ся тут о масову управу але о подане дїтям перших відомостий природничих з життя ростин господарских.

2. Найважнїйші ростини пастівні, а особливо трави і ростини мотилькові. З ростинами тими мають запізнати ся дїти, почавши від засїву насїня, а скінчивши на зборі паші або насїня.

3. З ростин промислових помістимо на оказ хміль, гірчицю, ріпак. Під управу тютюну можна в околицях, де ту ростину управляє ся, визначити поза городом шкільним окреме місце.

4. Ростині медоносні особливо такі, котрі не тільки дають пчолам меду, але приносять чоловікови иньший хосен: будьто дають пашу товарови, як напр. конюшина біла, шведска, еспазета, будьто належать до ростин промислових (ріпак, гірчиця) і т. п.

До того віддїлу можна зачислити малесеньку шкілку диких дерев медоносних як липи, акації. Значене тої шкілки не можна легковажити з огляду на численні уступи о диких деревах лїсових, поміщені в читанках Ч. III. і V.

5. Ростини лїкарскі і їдовиті найлекші до управи бодай в кількох примірниках.

I. Віддїл ростин господарских.

Віддїл той буде поміщений на 2 грядках пятої кватири. Обі ті грядки, подїлимо поперечними стежками по 30 см. широкими на три рівні грядочки по 1·80 м. довгі. На тих 6 грядочках будемо управляти отсї ростини господарскі:

1) Бураки пастівні; 2) ячмінь з засївом конюшини червоної; 3) конюшина червона 2 рази кошена; 4) озимина, пшениця або жито відповідно до якости почви. По зборі озимини і по згноєню землї засїв вики косматої (піскової) з житом яко мішанки на зелену пашу; 5) перший збір: Вика з житом скошена на зелену пашу; на другий збір засїває ся мішанку вики звичайної з бобом і вівсом; 6) жито озиме, почім по зборі жита залежно від якости почви засїває ся мішанку з гороху, бобу і вики на зелений навіз (на землях тяжших). На землях лекших засїваємо з кінцем цьвітня в житї насїнє сераделї і лубіну також на зелений навіз.

Ростини ті будуть уняті в шестиполений (шестилїтний) плодозмін так що по бураках наступає на другий рік ячмінь, по тім конюшина, по ній озимина, по тій мішанка, а на остаток знов озимина. Щоби стерня по зборі збіжа не дармувала, стараємо ся ѣї з'ужиткувати через засїв мішанки озимої або ростин на зелений погній.

Управа ростин господарских в шкільнім огородци має передовсїм на цїли запізнати дїти з природою і житєм тих ростин. Роботи коло управи тих ростин то не звичайні роботи господарскі. Господар назвав би їх забавкою. Роботи коло управи ростин господарских виконані в спосіб ту описаний будуть дуже доброю практичною наукою відомостий природничих потрібних для господаря і длятого не годить ся легковажити сего віддїлу шкільного огорода. Навіть на так маленьких грядочках може школяр много научити ся з управи ростин. (В більших огородах можна би зрештою дати під управу ростин господарских цїлих 6 грядок). Щоби отже відповісти цїлам науки в школї народній повинна управа ростин господарских в шкільнім городї бути проваджена в спосіб понижше описаний.

1. Бураки пастівні прийдуть на грядочку, котра була минувшого року під озиминою, а по зборі озимини засіяно ростини мотилькові на зелений навіз. Зелений той навіз буде прикопаний в осени, а на весні дамо ще около 6 – 8 кільограмів оборнику. На грядочцї, заскородженій до засіву, зробити

3 повздовжні рядки що 40 cm. від себе віддалені на 4 cm. глубокі засадити по 2 дородні зернятка що 45 cm. і по тім рівці зарівнати. Коли посходять, попорювати слабші ростинки, щоби лишило ся лише по одному буракови на кождім місци. На цїлій грядочці буде отже 12 ростин. Підчас взросту старанне окопуване і очищене з хопти. Садити одну з тих сорт: Мамути, Оберндорфскі або Eckendorf-скі.

2. Ячмінь прийде на грядочку, де були минувшого року бураки. На лїпших землях сїяти ячмінь двогранний. Зерна до засїву вибирати найчільнїйші руками в компанії шкільній. В той спосіб научимо дїти розріжняти зерно чільне, середне і підлїйше.

Перед копанем грядки добре буде посипати еї $^3/_4$ кільограма попелу (не лугованого) а то зі зглядy на конюшину, котра прийде в ячмени, а котра на мінеральнім навозї буде добре рости.

Ячмінь, як і всякі инші ростини будемо в городї шкільнім сїяти в рядах зернятко від зернятка в рівних відступах так, як приміром садить ся горох або яку городнину. В той спосіб дістане кожда ростина досить місця для свобідного розросту і лекше еї обсервувати, а також кожду з окрема обробити.

Ячмінь посїємо на грядочцї в 8 рядах, що 15 cm. від себе віддалених. На кождій з тих лїній виробимо рівці 3 cm. глубокі, а в ті рівці будуть дїти засївати зерна що 5 cm. одно від другого.

3. Конюшина червона. Насїне вибрати по можности саме дорідне. На цїлу сю грядочку вийде его около 3 грами, то есть около 1500 зерен. По засїяню ячменю треба рівці з ячменем позасипувати землею так, щоби ледво слїди тих рівців лишили ся. Між кождим рядом з ячменем зазначити шнуром ще по одному рядкови; в той спосіб буде на цїлій грядочці 16 рядків і в ті рядки розсїваємо рівно насїне конюшини. Понеже насїне конюшини не зносить глубокого прикритя, проте треба тілько прибити цїлу грядочку дощинкою, а по тім підоляти ситком, щоби насїне борзо посходило.

Першого року мож буде по зборі ячменю зібрати стернянку, але не пізнїйше, як з початком вересня, щоби конюшина могла ще під зиму відрости. На другий зібрати конюшину (серпом) два рази. Не чекати, аж вся розцвите ся; найлїпший час до збору есть той, коли заледве $^1/_3$ часть головок зачервонїв ся.

4. Озимина прийде по конюшині. На землях піскових і де в загалї мало сїє ся пшениці прийде ту жито, з рештою прийде ту з засади пшениця.

По зібраню другої конюшини треба грядочку погноїти компостом, пересапати мотичкою 10—12 cm. глубоко а за яких 2 тижнї перекопати і зарівнати граблями під засїв пшениці.

Під жито треба конюшину від разу на яких 2—3 тижнї перед засївом перекопати і посипати по верха компостом.

Насїне до засїву вибирати колосками. З найдобірнїйших колосків витерти насїне, а з того вибрати самі чільні зерна.

Пшеницю треба безпосередно перед засївом намочити на 12 годин в $^1/_2\%$ розчинї синого каменя (на 1 літр води 5 грамів синого каменя), а по вибраню зерна з того розчину перемити зерно в вапяннім молоці через 5 мінут. (Молоко вапяне робить ся з 1 літра води і 6 дека вапна негашеного). Есть то байцоване пшениці против снїтню (голової). Есть ще иньший, вигіднїйший

спосіб байцованя пшениці формаліною. До ½ літра води дати 2 грами формаліни і перемити в тім розчині зерно через кілька мінут, почім его висіває ся.

Пшеницю висіяти в той сам спосіб як ячмінь.

Жито сіяти в 6 рядках що 20 cm. від себе віддалених і кидати по зерні що 5 cm.

Стараня коло озимини в часі ей зросту не обмежать ся на самім поленю грядочки. В огородцях шкільних припоручає ся обсапане молодої озимини на весні.

Землю між рядами пшениці обсапати на весні два рази в відступах часу меньше більше 2—3 тижнів; оба рази сапати в часі, поки ще пшениця низька, бо інакше заваджали би стебла при сапаню. Підгортане ростин не есть потрібне.

Жито можна тілько раз сапати і то вчасно; в цьвітни лучше, як в маю і на кождий случай, поки оно еще низьке. Сапане землі між рядками жита має бути виконане осторожно, щоби не нарушити коріниів жита.

Щоби збіже на тих маленьких грядочках не клало ся і не стелило ся по стежках, добре буде ті грядки обложити доокола латами.

5. По озимині прийде на рік слідуючий мішанка вики і вівса. Але засів тої мішанки може бути довершений аж в маю або навіть з початком чорвня. По зборі озимини можна отже стерню з'ужиткувати в ріжний спосіб будьто для продукциї паші (засів сераделї в озимині) будьто для продукциї ростин на зелений погній (люпин, а на землях лучших горох з викою і бобом) Можна врешті засіяти озиме жито разом з викою косматою на пашу, котру скосить ся в маю. Грядочку призначену під засів тої мішанки зимової треба погноїти 10 кільограмами оборинку, зараз по зборі озимини перекопати і зараз в перших днях вересня засіяти на ній ту мішанку з жита озимого і вики косматої в 6 рядках що 20 cm. віддалених, засіваючи що 3—4 cm. по одному зернови жита на переміну з насінем вики косматої. Ціль тої мішанки есть мати вчасну пашу на весні. Як весна тепла, може ей косити вже в половині мая. Часом, як нема снігу, може вика вимерзнути, особливо коли засів був спізнений. По зборі мішанки озимої засіває ся з кінцем мая мішанку по раз другий — сим разом мішанку з вики звичайної, бобику і вівса.

Засів тої мішанки виконати в сей спосіб. На грядочці витягнути шнуром 8 рядків що 15 cm. від себе віддалених. В рядках тих поробити рівці 3—4 cm. глубокі. В однім рядку садити зернятка вівса в відступах що 3—4 cm. зерно від зерна, а що 10 cm. повтикати по 1 зерні бобу; в другім ряді садити саму вику в відступах що 5 cm. зерно від зерна.

6. По зборі мішанки перекопує ся грядку і засіває ся озиме жито. Роботи коло озимини були вже вище описані. Жито есть нам на то потрібне, щоби показати, що житна стерня дасть ся з'ужиткувати або для продукциї паші або для засіву ростин на зелений навіз.

Люпин синий удає ся у нас майже всюди. На подію по зборі жита засівати на зелений навіз горох Victoria, котрий там дуже добре удає ся. Також сераделя удасть ся 3 рази на 4 роки. Вика косната засіяна вчасно в осени дасть вже в половині мая величезну скількість маси ростинної. Маємо отже досить обширний вибір ростин, котрі мож ту дібрати після якости почви і потреб. В земли огородовій шкільного огородця удасть ся кажда з тих комбінацій і для того вибираємо таку комбінацию, котра нас з одної сторони вартість практичну, а з другої сторони дає можність пізнати ся з 2 новими ростинами господарскими то є люпином і сераделею.

З кінцем місяця цьвітня, а навіть і вчаснійше, бо залежить то від вегетациї, треба землю між рядами жита старанно, а при тім осторожно по-

сапати а потім зараз посїяти між житом люпин і сераделю. Сераделї треба на ту цїлу грядочку 3 ґрами насїня. Насїне то розсївае ся рівномірно по цїлій грядочцї. По тім втикае ся еще в землю між рядами жита по 1 зернятковi люпину в відступах що 10 cm. зерно від зерна. Зернятка люпину втикае ся 2—3 cm. глубоко.

Люпин вибрати синий або жовтий, залежно від того, котрий з тих 2 родів на тій земли лучше росте. Коли вже жито достигне і треба его стинати, то стинати стерню високо, щоби не ушкодити вершків люпину. Пізною осенню прикопуе ся люпин разом з сераделею яко зеленый погній.

На землях тяжких буде можна місто люпину з сераделею спробувати на зеленый погній мішанку гороху з викою або горох сам там, де він добре удае ся. Ростини ті засївае ся зараз по зборі жита в перекопану стерню. Перед копанем стернї посипати грядку попелом.

II. Віддїл ростин пастівних, мотилькових.

Десять родів ростин мотилькових, о котрих суть будьто окремі уступи, будьто згадка в шкільних читанках, помістимо на 10 маленьких грядочках квартири пятої під числами 29—38.

В тій цїли дїлимо трету і четверту грядку сеї квартири на 5 рівних частий стежками поперечними по 25 cm. широкими. (Робить ся тільке стежки, але не борозди, бо инакше земля за надто висихала би. Того правила треба впрочім тримати ся в цїлім шкільнім огородї). Дістанемо отже десять грядочок по 1 метрови довгих а на 1 m. 20 cm. широких.

Конюшина біла і шведска, поміщені на грядочках 29 і 30, суть заразом ростинами медоносними. Засївати рядами так само, як конюшину червону. На 1 m^2 вийде 1 ґрам насїня. Конюшина біла і шведска тревае через 2—3 роки. Насїня зі всїх родів конюшини збирати аж послїдного року.

Люцерну (равельник) засїяти на грядочцї о скілько мож глубоко перекопаній. Насїня на цїлу грядочку вийде $2^1/_2$—3 ґрами. Сіяти в 5 рядках що 22 cm. від себе віддаленых.

Еспарцету (дївайник) сіяти також в пятьох рядках в рівцї 1—2 cm. глубокі. На цїлу грядочку треба около 20 ґрамів нелущеного насїня.

Комушка [Przelot, Wundklee, Anthyllis Vulneraria] есть важною ростиною пастівною для легких земель з недостатком вапна. Она тревае два до чотири роки. Засївае ся еї так само як конюшину червону. На цїлу грядочку треба $2^1/_2$—3 ґрамів насїня.

Конюшину інкарнатку треба що року на весні засївати. Добра се ростина медоносна. Сіяти в рядах що 15 cm. від себе віддаленых. На цїлу грядочку треба 3 ґрами насїня.

Сераделя есть також дуже доброю ростиною медоносною. Засївати що року на весні рядами що 15 cm. від себе віддаленими. На грядочку вийде 3 ґрами насїня.

Люпин синий і жовтий не родить ся тільке на землях вапнистих і марґльоватих. Садити в 4 рядах що 30 cm. від себе віддаленых; в рядах поробити рівцї 4 cm. глубоки і садити дорідні зернятка що 5 cm. на лїнії.

Вика косматa або піскова (Vicia villosa) удае ся майже всюда. Есть ростиною однорічною, або дволїтною проте можна еї сіяти або з почат-

ком вересня або на весні. Сіяти в 5 рядах що 5 см. одно зерно від другого. Понеже вика та росте високо нераз і до $1^1/_2$ метра, проте добре буде дати між рядами підпори, щоби ростини по земли не стелили ся.

Всї ті ростини мотилькові, з виняткомъ люпину і серадилї, люблять, щоби в земли було подостатком вапна. Попіл есть найлучшим навозом під всї ростини мотилькові. Попелу і вапна давати перед копанем грядки.

Не можна також засївати ростин мотилькових на одних і тих самих грядочках через довший ряд лїт. По кількох лїтах треба з ними перенести ся на инше місце, н. пр. там, де були трави і т. п.

Плян обсадженя тої пятої кватири есть представлений на рисунку 18. Подані на тім рисунку числа відносять ся до пояснень рисунку 8. Викропковані лїнії на грядочках означають рядки з ростинами.

Плян кватири *пятої*.

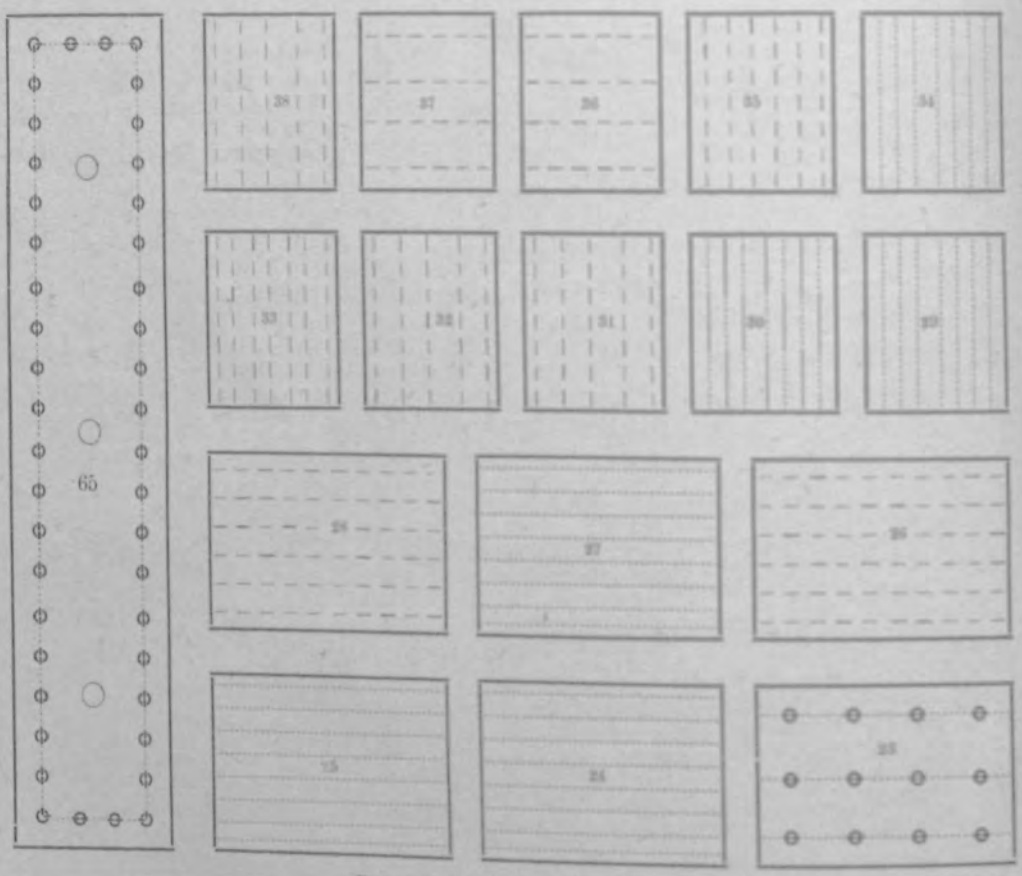

Рисунок 18. — Скала 1 : 50.

На грядочках 23 - 28 ростини господарскі уняті в шестиполевий сівооборот плодозмінний. 23. Бураки пастївні. — 24. Ячмінь з засівом конюшини червоної. — 25. Конюшина червона 2 рази збирана. — 26. Озимина. — 27. Мішана озима (жито з викою косматою) а по ній мішанка звичайна лїтна (вика з вівсом). — 28. Жито озиме а в тім підсївні люпин і середеля.

На дальших грядках сеї кватири пастївні ростини мотильковї 29—38, а то 29. Конюшина біла. — 30. Конюшина шведска. — Люцерна. — 32. Еспарцета. — 33. Комушина (przelot). — 34. Конюшина інкарнатка. 35. Середеля. — 36. Люпин синий. — 37. Люпин жовтий. — 38. Вика піскова (косната).

На рабатї 65 яко обвідка по берегах цілої рабати чабрик материнка, а на самій грядцї лїтнї левконії.

[Дальше буде].

Деякі практичні правила подільности чисел

подав: *Др. Володимир Левицкий.*

В елементарній науці рахунків заходить дуже часто потреба довідати ся, чи число яке є перве, чи ні, т. зн. чи є подільне лиш через 1 та себе, чи є зложене, отже подільне через инші ще числа. Тому то елементарна аритметика подає т. зв. правила подільности чисел, що служать на се, щоби без переведеня ділення, нераз вже з вигляду числа, пізнати, через що дане число є подільне. До таких правил подільности найчастійше уживаних служать знані правила подільности через 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 25, 100, 125, 1000.

В нинішній поті хочу подати практичні правила подільности чисел через 7, 13, 17 та 19, правила, яких в науці рахунків звичайно ся не подає тому, що після підручників шкільних они є ніби-то дуже скомпліковані. Правда, впровадженє тих правил вимагає знаня глубшого та основнійшого „теорії чисел[1]),“ але самі ті правила зовсім не є так дуже скомпліковані, а бодай не много більше, як правило подільности через 11, і тому-то хочу їх ту навести — очевидно без переведеня теоретичних розслідів; а думаю, що не одному они придадуть ся в практиці, от хотяйби пр. для осіб з кругів учительских.

1) Подільність через 7.

Маємо кілька правил подільности через 7 і з поміж тих хочу ту навести лиш три способи, два для чисел трицифернх, одно для яких-небудь чисел.

а) число є подільне через 7, наколи сотки з десятками (по опущеню одиниць) поменьшені о подвійні одиниці дають вислід подільний через 7.

Пр. 238 є подільне через 7, бо:

$$23 - 2 \times 8 = 23 - 16 = 7.$$

161 є подільне через 7, бо:

$$16 - 2 \times 1 = 16 - 2 = 14.$$

Правило се можна стосувати і до більшецифернх чисел, тілько тод треба брати яко перше число ціле число без одиниць.

Пр. чи 2486 є подільне через 7?

Творимо:

$$248 - 2 \times 6 = 248 - 12 = 236.$$

Але 236 не є подільне через 7, бо:

$$23 - 2 \times 6 = 11$$

отже і 2486 не є через 7 подільне.

Вже на тім примірі бачимо, що для числа чотирецифернго треба правило а) двократно стосувати; так само для пятицифернго числа треба его стосувати трикратно і т. д. З сего слідує — як я се в горі зазначив — що правило а) практично стосує ся найліпше для чисел трицифернх.

б) число є подільне через 7, наколи десятки і одиниці, побільшені о подвійне остале число (по опущеню десяток і одиниць), дають вислід подільний через 7.

---

[1]) Пор. пр. Wertheim: Elemente der Zahlentheorie.

Пр. 343 є подільне через 7, бо:

$$43 + 2 \times 3 = 43 + 6 = 49$$

є подільне через 7.

Пр. 5943 є подільне через 7, бо:

$$43 + 2 \times 59 = 43 + 118 = 161.$$

а що 161 є подільне через через 7, бо:

$$61 + 2 \times 1 = 61 + 2 = 63,$$

то і 5943 є подільне через 7.

І тут бачимо, що і се правило практично найлїпше стосує ся до чисел трицифернх, бо для більшецифернх треба его пару разів повтаряти.

в) для многоцифернх чисел найлїпше уживати правила, що его подав італїйскнй математик G. Loria[1]). Се правило звучить:

Дїлнмо число на кляси по три цифри від правої руки до лївої; додаєм до себе кляси непаристі, а окремо паристі. Наколи ріжниця обох сум є подільна через 7, то і число дане є подільне через 7.

Пр. чи число 16864986215 є подільне через 7?

Дїлнмо его на кляси:

16|864|986|215.

$$215 + 864 = 1079$$
$$986 + 16 = 1002$$

остає 77

отже дане число є подільне через 7.

Пр. число 9|841|357 не є подільне через 7, бо:

$$357 + 9 = 363$$
$$841 - 363 = 478$$

а 478 не є після правила *б)* через 7 подільне ($78 + 2 \times 4 = 78 + 8 = 86$)[2]).

2) Подільність через 13.

Подільність числа через 13 пізнаєм при помочи слїдуючого правила:

До числа, що остане по відкиненю одиниць, додаєм чотирократні одиниці; наколи виспід є подільний через 13, то і дане число є подільне через 13.

Пр. чи число 701064 є подільне через 13?

Творимо:

$$70160 + 4 \times 4 = 70106 + 16 = 70122$$

Так само далї:

$$70122 \mid 7012 + 4 \times 2 = 7012 + 8 = 702$$
$$7020 \mid 702 + 0 = 702$$
$$702 \mid 70 + 8 = 78 = 6 \times 13.$$

Дане число є проте через 13 подільне.

Пр. 30316 є подільне через 13, бо:

$$3031 + 4 \times 6 = 3031 + 24 = 3055$$
$$3055 \mid 305 + 4 \times 5 = 305 + 20 = 325$$
$$325 \mid 32 + 4 \times 5 = 22 + 20 = 52 = 4 \times 13.$$

3) Подільність через 17.

Число є подільне через 17, наколи десятки і одиниці поменьшені о подвійне остале число (по опущеню десяток і одиниць) дають виспід подільний через 17.

---

[1]) Пор. Rendiconti della Acad. dei Lincei 1901.

[2]) В „Учителю“ з р. 1901 ст. 185 подав п. Більтер инше правило подільности через 7, но оно особливо для чисел більшецифернх вимагає довшої редукції, наколи правило в) вимагає що найбільше двократної редукції.

Пр. чи 8041 є подільне через 17?

Творимо: $41 - 2 \times 80 = 41 - 160 = -119$

Так само далї.

$119 \mid 19 - 2 \times 1 = 19 - 2 = 17$

8041 є проте подільне через 17.

Пр. 136697 є подїльне через 17, бо:

$$97 - 2 \times 1366 = 97 - 2732 = -2635$$

$2635 \mid 35 - 2 \times 26 = 35 - 52 = -17$

4) Подїльність через 19.

Число є подїльне через 19, наколи подвійні одиниці, побільшені о остале число (по опущеню одиниць) дають числ̈д подїльний через 19.

Пр. чи 16536194 є подїльне через 19?

Творимо:

$$1653619 + 2 \times 4 = 1653619 + 8 = 1653627$$

$1653627 \mid 165362 + 14 = 165376$

$165376 \mid 16537 + 12 = 16549$

$16549 \mid 1654 + 18 = 1672$

$1672 \mid 167 + 4 = 171$

$171 \mid 17 + 2 = 19$

отже дане число є через 19 подїльне.

Пр. 4731 є через 19 подїльне, бо:

$$473 + 2 = 475$$
$$47 + 10 = 57$$
$$5 + 14 = 19$$

Тернопіль.

Наука рускої мови в школах народних звичайних і видїлових.

Для учителїв і кандидатів учительских.

Часть I.

1.

Мова і наука мови в загалї.

При помочи змислів відбирає чоловік враженя внїшного сьвіта. Зі спостереженъ творять ся вображіня. Людский дух власною силою порівнує і перетворює спостереженя; він мислить, відчуває, виявляє бажаня (волю). В сей спосіб приходить чоловік до пізнаня внїшного сьвіта і витворює на сїй підставі власний внутрішний сьвіт (мисль, чутє, волю), а виявляє єго опісля на внї знаками або словами.

Виявлюваня внутренного житя зовемо мовою, а ся може відбувати ся при помочи ріжних средств, пр. мімікою, образово, очима, мовою цьвітів і мовою звуків. При помочи орудий мовних видаємо звуки і ними виявляємо наші гадки.

Для звуків винайшов з часом дух людский видимі знаки (букви), котрі пишемо, або друкуємо. Читаючи письмо або друк, пізнаємо виявлені плоди духа других людий.

З сего випливає, що маємо три головні форми мови, а се: мову, письмо і читане. Устну мову пособляє міміка, інтонація, наголошуване, аби вірно віддати світ внутренний.

Папляне, незрозуміле відчитуване не є ще мовою, а ставсь нею доперва тогди, коли вірно віддає настрій душевний. Платон зове мову: „узмисловленем людского думаня“ а Ґрімм „повним віддихом людскої душі“.

Мова може служити також до закритя гадок; але чи є она тогди мовою, виявленем духа?

§. 2.

Мисль і мова суть ціпко звязані, бож чоловік мовить тому, бо думає, а мова єго є відбиткою гадок. Чим хто бистрійше, яснійше і основнійше мислить, старає єго дух виробити відповідно до гадок мову. Пригляньмо ся, як висказують ся о сім деякі педаґоґи.

Чоке каже: „Хто ясно думає, уміє се ясно висказати і на відворіть, хто мовить так, аби єго другі зрозуміли, виказує, що сам розуміє дану річ і ясно мислить“. Ґрімм знов каже, що люди, котрі глубоко і ясно думали, мали також добру вимову.

Гумбольдт висловлюєсь: „Мова є внішним обявом духа народів, їх мова є їх духом, а дух їх мовою, мову і духа єї треба нероздільно понимати. Мова є мірилом духової сили і образованя так поодиноких людий, як якоїсь їх скількости, котрі сеї мови уживають і в ній приходять до даного степеня цивілізації“.

Коменьский так каже о научаню мови: „Мови учить ся рівночасно з пізнаванем річий, аби рівночасно розвивати ум і мову. Слова без спостереженя (погляду), се лупина без зерна, се похва без меча, тїнь без тїла, тїло без душі. Мудрість полягає на пізнаню річий, а не слів. Природний спосіб научаня мови залежить наперед від духового розвою, длятого треба наперед подати річ, потому слово. Тому проч з внучуваньем ся на память незрозумілих форм мови, проч з наукою мертвих слів! Образоване мови мусить поступати рівночасно з наукою о річах, бо погляд є підставою всякого знаня. Наука мови має рівночасно поступати з духовим розвоєм ученика і се є першою підставовою заповідию.

§. 3.

Опираючись на сій найвисшій методичній засадї можемо опредїлити становиско науки мови в школї народній і відносини єї до других наук.

Кожда наука в школї народній має бути заразом наукою мови, бож при науцї всїх родів предметів мовить ся, а слово є формою, за помочию котроїї виявляємо гадки. Ходить не тілько о механїчне вибразованя орудий мови і правильну вимову (хотяй і се осягнути треба), як радше о відповідне віданя внутренного світа. Ясні спостереженя виявляють ся ясною мовою, аби мова була наче тїлом почувань.

Не треба розуміти науки мови в сей спосіб, аби єї учити тілько в годинах, призначених на науку мови, але плекати і розвивати єї при кождій науцї.

З сего випливає, що наука з погляду, наука реалїй мусить бути заразом наукою мови. Мусимо звертати увагу не тілько на устне висловлюваня ся, але і на письменні вправи. Коли науку мови опремо на тих підвалинах може она статись такою, якою єї житє бажає мати.

§. 4.

Цїль науки мови в школї народній.

В §. 51. розпоряджень міністерства віроісповідань і просьвіти з 20. серпня 1870 ч. 7648 вказана для науки мови слїдуюча цїль: „Правильне розуміне других, висказане в материм язицї; способність устно і письмом правильно і плавно висловитись; вправа в виразнім читаню друкованого і писаного і докладне розуміне змісту читаних уступів з узглядненем полученя поодиноких частий. При тім треба дбати о вироблене дару спостереганя, о ясність і проглядність гадок і зміцнене памяти.

В планах наукових для шкіл народних звичайних і видїлових, обовязуючих в Галичинї, висказана цїль мови при кождім родї шкіл. Для шкіл чотироклясових: 1) Докладне розуміне мови в вираженю устнім і письменнім; 2) Поправне висловлюване ся в мові і письмі в обсязї щоденного житя і науки шкільної: 3) Знане найважнїйших засад граматичних, о скілько конечне се є до поправного говореня і яко приготоване до школи середної; 4) Образоване чувств релїгійних, моральних, естетичних і патріотичних, образоване волї, почутя обовязку, замилованя до працї і пошанованя свого стану, взагалї ушляхотнене ума молодїжи.

Цїль в школах низшого типу: „Вправне, поправне і виразне читане письма і друку. Вправлене дїтий до виразного і гарного письма. Розбудженe замилованя порядку, чистости і краси.

Цїль науки мови в школах видїлових мужеских триклясових: 1) Розуміне матїрної мови і поправне висловлюване ся в мові і письмі; 2) вправа стилїстична в письмах з обсягу щоденного житя, промислу і торговлї.

Цїль науки мови в женьских, триклясових школах видїлових є майже та сама.

§. 5.

З висказаних цїлий можемо вивести отсї гадки:

1) Ученик повинен свою материю мову в слові і письмі добре розуміти, уміти в нїй зрозуміло устно і письменно в поправній формі висловити ся, тож виробити відповідно до степеня образованя розуміне і плавність мови;

2) Для нас Русинів є материя мова ся, якої уживають наші образовані люди в устних а особливо в письменних зносинах і в котрій наші поети, повістописателї і учені твори свої склали с. є. руско-українська мова.

3) При мові треба мати на увазї внїшну і внутренну сторону.

4) При науцї мови треба узглядняти не лишень материяльну сторону, але також і формальне образоване, котре випливає з виказаної цїли мови.

Наука мови вимагає, як кождa добра наука, гармонїйного полученя обох цїлий при сталім уживаню вученого.

При науцї мови можна розріжнити трояку цїль, материяльну, если ходить о набуте відомостий, формальну, коли ходить о мисленe і практичну, коли ходить о знане.

Як кождa добра наука впливає виховуючо, так при науцї рускої мови нетілько треба уважати, аби ученики научили ся по руски мовити, але стреміти до сего, аби сю мову полюбили, аби обудило ся в них замилованe до рускoго письменьства і любов народу.